

Inkluzív nevelés

Ajánlások a pszichés fejlődési zavaraival küzdő gyermekek, tanulók kompetencia alapú fejlesztéséhez

Idegen nyelv

Szerkesztette

Jávori Ildikó

SULI NOVA
Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Magyarország célba ér

suliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
Budapest, 2006

Készült a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2.1. intézkedés Hátrányos helyzetű tanulók esélyegyenlőségének biztosítása az oktatási rendszerben központi programjának „B” komponense (Sajátos nevelési igényű gyerekek együttnevelése) keretében.

Szakmai vezető
KAPCSÁNÉ NÉMETHI JÚLIA

Projektvezető
LOCSMÁNDI ALAJOS

Témavezető
GIFLO H. PÉTER

Lektorálta
CSÁKVÁRI JUDIT
KOVÁCS KRISZTINA

Azonosító: 6/211/B/4/id/7

© Jávor Ildikó szerkesztő, 2006

© sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., 2006

Borítóterv: Dió Stúdió
Borítófotó: Pintér Márta

A fotók a Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Módszertani Intézmény centenáriumának alkalmából készültek.

A kiadvány ingyenes, kizárólag zárt körben, oktatási céllal használható, kereskedelmi forgalomba nem hozható. A felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját nem szolgálhatja.

Kiadja a sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

Szakmai igazgató: Pála Károly

Fejlesztési igazgatóhelyettes: Puskás Aurél

Felelős kiadó: Pála Károly ügyvezető igazgató

1134 Budapest, Váci út 37.

Telefon: (06-1) 886-3900

Fax: (06-1) 886-3910

E-mail: sulinova@sulinova.hu

Internet: www.sulinova.hu

Tartalom

Előszó	5
1. A pszichés fejlődési zavarok legfontosabb jellemzőinek bemutatása	7
1.1 Ami csapda lehet a pedagógus számára	7
1.2 Hiperkinetikus zavar	8
1.3 Diszruptív viselkedészavar	12
1.4 Oppozíciós zavar	12
1.5 Magatartászavar	13
2. Képességfejlesztés	13
2.1 Általános fejlesztési célok	14
2.2 Nyelvi fejlesztési célok	16
2.3 Egyéb speciális képességfejlesztés	17
3. Témakörök	19
3.1 Mesemondóka 1–6. évfolyam	19
3.2 Kreatív kommunikáció 1–6. évfolyam	20
3.3 Projektek a nyelvórán 1–6. évfolyam	22
3.4 Kreatív kommunikáció 7–12. évfolyam	23
3.5 Projektek a nyelvórán 7–12. évfolyam	24
3.6 Internet/informatika a nyelvórán 7–12. évfolyam	24
4. Tanulásszervezési formák	25
4.1 Az osztályterem atmoszférája	25
4.2 A tanulásszervezési formák típusai	25
4.3 Az egyéni megsegítés lehetőségei a különböző tanulásszervezési helyzetekben	27
4.4 A tanulásszervezés során felmerülő problémák és megoldásaik	27
5. A tanulási folyamat keretében alkalmazott módszerek	29
5.1 Általános módszertani szempontok	29
5.2 Az idegen nyelvi oktatás módszertani alapelvei	29
5.3 A tanóra mentőövei	30
5.4 Tanulási módszerek	31
5.5 A pedagógustól elvárható magatartásformák	33
5.6. A többségi diákoktól elvárható magatartásformák	37
6. Eszközök	38
6.1 Berendezés	38
6.2 Szemléltető eszközök	39
6.3 Egyéb fejlesztő eszközök	39
6.4 Taneszközök	40
6.5 Módszertani eszközök a pedagógus kezében – A viselkedésterápia alapvető szabályai és módszerei	40
7. Értékelés, jutalmazás	41
7.1 A programtervben javasolt értékelési alapelvek	41
7.2 A programtervben javasolt értékelési alapelvek kiegészítése	42
7.3 A jutalmazás fajtái	42
7.4 A jutalmazás fokozatai és jellemzői	43

8. Egyéb gondolatok és javaslatok	43
8.1 Pedagógusasszisztens alkalmazása az idegnyelv-órákon	43
8.2 A szülők tájékoztatása	45
8.3 A többi szakemberrel való kapcsolattartás	45
9. Integrált tanórák javasolt felépítése	46
9.1 Egyéni és frontális munkaforma óraterve	46
9.2 Csoportos munkaforma óraterve	46
10. Forrásjegyzék	47

„...az útnak célja van.”
(Martin Buber)

Előszó

A közoktatás új formáinak kialakítása, tartalmi megújítása nem egyik napról a másikra történik, inkább folyamatában szemlélhető. Célja nem egy merev, rugalmatlan kánon, hanem a folyamatjelleg és a dinamikus egyensúly létrehozása. Ez a feltétele ugyanis az új ismeretek, készségek és koncepciók rendszerbe illeszthetőségének.

A kompetenciaalapú programcsomagok az oktatói-nevelői munka jelenlegi hangsúlyait jelölik ki. Inkluzív iskola, készség- és képességfejlesztés, interaktív pedagógia, kooperatív tanulás, egyéni különbségek. Szólnak a tartalomról, szólnak a hogyanról, de nyitottak az alakulásra is. A sajátos nevelési igényű (továbbiakban: SNI-) tanulók oktatási integrációja soktényezős folyamat, osztály-, iskola- és társadalmi szintű változtatásokat is megkíván. Ennek a komplex munkának egyik szelete, hogy Ajánlások készültek a többségi iskolák pedagógusai számára az egyes sajátos nevelési igényű kategóriák szerint a kompetenciaalapú programcsomagok adaptálhatósága érdekében, hiszen kompetenciák kiépítéséről, készség- és képességfejlesztésről akkor gondolkodhatunk, ha tudjuk a kiindulási feltételeket, és tisztában vagyunk a lehetőségekkel, korlátokkal is.

A pszichés fejlődés zavarai SNI-kategória új fogalom, sokféle diagnózist felölel, vizsgálata, terápiája több szakma (gyógypedagógia, pedagógia, pszichológia, pszichiátria) együttes közreműködését igényli. Az Ajánlások szerzői tehát nem voltak könnyű helyzetben, hisz egy máig mozgásban lévő, nem letisztult, de ezzel együtt izgalmas, érdekes, nagy kihívásokat jelentő téma gyakorlati megközelítése volt a feladatuk.

Az Ajánlások stílusát, hangvételt egyértelműen áthatja a segíteni akarás attitűdje, mint amikor munkatársak egymás között új szakmai kihívásokról beszélnek, egymásnak ötleteket, tanácsot adnak egy-egy probléma hatékonyabb megoldása érdekében.

Bővebb vagy szűkebb terjedelemben, de mindegyik szerző kitért az egyes diagnosztikus kategóriák sajátosságaira. Pozitív kezdeményezésnek tartható, hogy nem kizárólag a nehézségek és „szörnyűségek” felsorolása történik, hanem olvashatunk a pozitívumokról, az erősségekről, a magatartási és tanulási zavarral küzdő gyermekek értékes személyiségtulajdonságairól, a mindennapok osztálytermi gyakorlatában hasznosítható készségeiről is. A hiperaktivitás, a figyelemzavar és a magatartászavar tüneteinek, következményeinek ismertetése kimerítő, a tanulási zavarok kisebb hangsúllyal jelennek meg, az erre vonatkozó ismeretek viszont tárgyalásra kerülnek a beszéd fogyatékos gyermekek integrációját segítő SNI-szemponturnak ajánlásokban. Ez a tény is illusztrálja: a gyógypedagógia ezen területe „mozgásban van”, „keresi a helyét”.

A kompetenciaalapú programcsomagok egyes témaköreinek elemzése kifejezetten a magatartási zavarral, hiperaktivitással küzdő gyermekek szempontjából – az ismeretek átadásán túl – közelebb is viszi az olvasót, felhasználót a gyerekek problémáinak, nehézségeinek világához. A szerzők összegyűjtik azokat a helyzeteket, tanulásszervezési módokat, gyerek felé irányuló attitűdöket, amelyeket tapasztalataik alapján bátran ajánlanak a pedagógiai folyamat tervezéséhez. Ennek másik oldalaként természetesen megjelennek a kevésbé működő, vagy kifejezetten ellenjavallt formák és témák is, ami azért hasznos, mert így válik teljessé a magatartási zavarral, hiperaktivitással küzdő gyermek pszichés és szociális működéséről megrajzolt kép.

A többségi iskolák integráló pedagógusait általában jellemzi a nyitottság, a fejlődés iránti igény, nagy segítség tehát számukra, hogy az Ajánlásokban az elméleti ismeretek mellett megjelenik a gyakorlat is. Gazdag módszertani adatbank áll össze a szerzők munkája nyomán, akik saját pedagógiai gyakorlatukból kiindulva az ott bevált megoldásokat részletesen ismertetik. Számos játék, gyakorlat,

eszköz és speciális módszer részletes leírásával találkozhatunk, amelyek jó kiindulópontok lehetnek egy új pedagógiai stílus kialakításához, az SNI- és a többségi gyerekek minél változatosabb készségfejlesztéséhez. A módszertani javaslatok, az egyéni bánásmód, a készségek, képességek szintjéhez igazodó értékelés nem kizárólag az SNI-gyermek privilégiuma az osztályban. A befogadó iskola a többségi gyermekek számára is esély, hogy egyéni különbségeik értéként és nem „nehezítő körülményként” jelennek meg a pedagógiai gondolkodásban. Ez azért is fontos, mert ennek mellőzésével az SNI-gyermek – a sokféle speciális megsegítés miatt – hamar stigmatizálódik, esetleg kirekesztődik, peremre szorul éppen a legnagyobb jó szándék „eredményeként”. Reméljük tehát, hogy pedagógusnak, többségi és SNI-tanulónak egyaránt javát szolgálják a szerzők sokirányú javaslatai. Az Ajánlások tartalmaznak átfedéseket is, azonos probléma feldolgozásáról lévén szó. Ezek azonban inkább megerősítő jellegűek, mint zavaróak.

Az egyes kompetenciaterületek „SNI-érintettsége” más és más. Az Ajánlások hangsúlykülönbségei abból adódnak, hogy az adott kompetenciák szempontjából melyik életkorban milyen specialitások mentén jellemezhető az SNI-tanuló. Így válik hangsúlyossá az előkészítő időszak, az alapozás a szövegértés kompetenciaterületen, vagy kerül igen részletes elemzésre az egész készségrepertoár az életviteli kompetenciák esetében.

Az ajánlott és felhasznált irodalmak listája megteremti a további tájékozódás lehetőségét.

A pedagógia és gyógypedagógia közös kihívása, gondja, vívmánya az inkluzív oktatás. A „sikert” a folyamatos párbeszéd, az élő munkakapcsolat garantálja. Reméljük, hogy a szakmai és emberi odaadással készült SNI-ajánlások pozitív fogadtatásra találnak.

Csákvári Judit

1. A pszichés fejlődési zavarok legfontosabb jellemzőinek bemutatása

Mit gondol a pedagógus, ha a szomszéd tanteremből egy tanuló erőteljes hangja hangzik át, a tanórát megzavarva? Ha egy tanuló a másik tanteremben jól áthallhatóan teljesen furcsán viselkedik? A tanórák közötti szünetekben üvölt, nem lehet megnyugtatni és lassúbb mozgásra készíteni; szinte repül végig a folyosón, miközben másokat feldönt, kezével-lábával széles mozdulatokat tesz, esetleg követ dobál meg más gyermeket? Szemmel láthatólag és persze biztonságos távolságból figyelve ő az örökmozgó, a mindig „dumáló” és harsány diákok lehangosabbika. Képes Ön még ezek után kommunikációba keveredni vele? Avagy az első pillantásra nyilvánvaló nevelési hiányosságoknak tűnő viselkedésbeli problémái miatt elfordulna tőle?

El tudja képzelni, hogy az Ön óráján vagy az Ön osztályában legyen egy ilyen gyermek? Netán már nem is kell elképzelnie?

Ez a szituáció jelenti a legnagyobb első nehézséget a pedagógus számára, akinek a környezetében, mi több, az osztályában van hiperaktív és/vagy figyelemzavaros és/vagy magatartás-zavaros diák.

Az integráció, együttnevelés korlátai nem annyira az intellektuális deficitben van, mint inkább „...azoknak a tanulóknak a beillesztésében, akik viselkedésükkel zavarják társaikat. Az egyén szabadsága ott ér véget, ahol mások érdekeit sérti.” (László Ágnes, a Pozitív Országos Szakmai Egyesület titkára)

Valóban, mindenkit nyomaszt azoknak a gyermekeknek a gondja, akik ép intellektusúak, tehát nem fogyatékosok, viszont nem veszik figyelembe az együttélés alapvető szabályait, motivációjuk a tanulásra igen gyenge, viselkedésük gyakran zavarja, néha teljesen lehetetlenné teszi a tanítást és a tanulást.

Az ő fejlesztésük más kompetenciákat igényel, mint a fogyatékosokkal vagy a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozás. Jelenleg azonban a problémás, nehezen kezelhető gyermekek azonosítása és fejlesztése összemosódik a klasszikus fogyatékosági típusok fejlesztésével.

1.1 Ami csapda lehet a pedagógus számára

1.1.1 A problémaazonosítás

Már az elején fontos tisztázni, hogy a figyelemzavar-hiperaktivitás és a viselkedés-, magatartás-zavar nem azonos kórképek, az egyik nem azonos a másikkal, vagyis nem ugyanannak a kórképnek két-féle megfogalmazásáról van szó.

Az osztályteremben problémát okozó, a tanítási-tanulási folyamatot megnehezítő hiperkinetikus-figyelemzavaros vagy magatartás-zavaros gyermekek közös vonása, hogy mindkét tünetegyüttes mögött ép intellektus van. Az alapvető különbség azonban az, hogy míg a hiperkinetikus-figyelemzavaros gyermekek belső, idegrendszeri kontrollja hiányzik, ezért azt nem tudják használni, addig a magatartás-zavaros gyermekek rendelkeznek belső, idegrendszeri kontrollal, amelyet nem használnak.

1.1.2 Az iskola országútjain

A két tünetegyüttes közötti hasonlóságot és különbséget a legérthetőbb példán úgy lehet szemléltetni és könnyen megérteni, hogy „...a közúti forgalomban az autót vezető hiperkinetikus szindrómás gyermek száguldozik, nem használja a féket azért, mert az ő autójában nincs fék. A magatartás-zavaros gyermek pedig azért süvít az autójával, azért nem használja a féket, mert ugyan neki van, de nem lép rá.” (Dr. Gyarmathy Éva, az MTA Pszichológiai Kutató Intézet tudományos főmunkatársa).

Folytatva ezt a gondolatmenetet és igen szemléletes példahelyzetet, azt a kijelentést tehetjük, hogy mindkét típusú gyermek szuper sportautóban ül, tehát autójuk típusa alapvetően luxusautó. Azonban a forgalomban suhanó gyermekek autójának lelassítására más és más megoldást kell alkalmazni:

- A hiperkinetikus gyermeknek meg kell tanítani, hogy a fékezésen kívül más technikával is lehet lassítani a járgányát, például alkalmazhat a hiányzó fékhez hasonló hatásfokú motorféket is. Vagyis pedagógiai nyelven megfogalmazva őt fejleszteni kell, a hiányzó működés helyett újat, mást kell nála kiépíteni.
- Ezzel szemben a magatartás-zavaros diáknak meg kell tanítani azt, hogy az autójában van fék, s neki ezt bizonyos helyzetekben használnia kell ahhoz, hogy a forgalomban a szabályoknak megfelelően, elfogadhatóan tudjon haladni autójával. Pedagógiai nyelven fogalmazva: neki viselkedésterápiára van szüksége, le kell építeni nála a rossz reakciókat.

Nagyon lényegesnek tartom, hogy minden pedagógus, akinek van száguldó autós diák a csoportjában, az megértse, hogy a hiperkinetikus és magatartás-zavaros diákok nem azzal a szándékkal suhannak be nap mint nap az iskolába, hogy ott elgázolják a pedagógust, vagy tömegszerencsétlenséget okozzanak a tanórákon, csak ők egyszerűen sportautóba ültek be reggel.

Fontos tudni, hogy a megfelelő környezet kialakításával, a sérülésnek megfelelő bánásmóddal és elfogadó, szeretetteljes légkörrel óriási eredményeket érhetünk el e gyermekeknél, amely a pedagógusnak hatalmas sikerélményt jelenthet; jó tulajdonságaikat, adottságaikat kihasználva az osztályt színesíteni tudják.

1.2 Hiperkinetikus zavar

1.2.1 A hiperkinetikus zavar meghatározása

A hiperkinetikus zavar (a Betegségek Nemzetközi Osztályozásában, a BNO-rendszerben F90) olyan mentális zavar, amelyet három fő tünetcsoport jellemez: a hiperaktivitás, a figyelemzavar és az impulzivitás. Annak alapján, hogy melyik a vezető tünet, három fajtáját különböztetjük meg: a kevert típusú hiperaktivitás-figyelemzavar szindrómát, a főleg figyelemhiányos és a főleg hiperaktív-impulzív típust. Ezenkívül beszélhetünk hiperkinetikus magatartás-zavarról is, amikor a hiperaktivitáshoz a magatartás-zavar tünetei is társulnak.

Erre a zavarra gyakran használja a szakirodalom az AD/HD kifejezést, amely angolszász eredetű. Az „AD” figyelemzavart rövidít (attention deficit), az „HD” hiperaktivitást jelent (hyperactive disorder), vagyis az AD/HD megjelölés nem más, mint figyelemhiányból eredő zavar hiperaktivitással. Egyéb szakirodalmak használják az ADD rövidítést, amely a figyelemhiány-zavarra utal.

1.2.2 Ismertetőjegyek, diagnózis és tünetek

1.2.2.1 Ismertetőjegyek

KÜLSŐ JEGYEK, AMELYEK CSAK NEHEZEN ÉSZLELHETŐEK

- Sápadság, karikás szemek
- Száraz foltok a bőrön
- Feltűnően jó fogazat a rengeteg elfogyasztott édesség ellenére is
- Törékeny, gyakran lerágott körmök, rajtuk kis fehér foltokkal (cink és vas hiánya miatt)
- Sovány testalkat, de felfúvódott has

VISELKEDÉSI SAJÁTOSSÁGOK

a) Alvási zavarok

- Hosszú ceremóniát követően nehezen alszik el.
- Félelem egyedül a sötétben
- A legapróbb neszre felriad, vagy önmagától felkel éjjel általában ugyanabban az időpontban.
- Hiányzó álomemlékek

b) Étkezési sajátosságok

- Állandó nagy szomjúság

- Imádják a hideg és édes italokat
- Ódzkodás a zöldségféléktől
- Édességet minden mennyiségben képesek elfogyasztani
- Gyakori gázkibocsátás, felfúvódás
- Ásványi anyagok hiányára felerősödött hiperkinetikus szindrómával reagál
- Paradox hatás: az altató- és nyugtatószerek felrázzák őket, míg az ajzószerek nyugtatóan hatnak rájuk.

KÜLÖNLEGES ÉRZELMI MEGNYILVÁNULÁSOK

- Az első benyomás mindig pozitív, a gondok ott kezdődnek, amikor a gyermek neki nem tetsző körülménnyel találkozik.
- Érzelmi labilitás
- Negatív frusztrációs tolerancia

A TELJESÍTMÉNY TIPIKUS ELTÉRÉSEI

- Normál intelligenciaszint ellenére is komoly problémák az iskolában
- Megfelelő motiváció ellenére is folyamatos sikertelenség
- Nem tud eleget tenni az elvárásoknak
- Szeretne jól viselkedni, csak nem tud
- A hiperaktivitáshoz társulhat specifikus tanulási zavar (diszlexia, diszgráfia és diszkalkulia)

1.2.2.2 Diagnózis

A hazánkban is használatos diagnosztikai rendszer, az úgynevezett DSM-IV szerint a diagnózishoz a figyelmetlenség és a hiperaktivitás legalább 6-6 olyan tünete szükséges, amelyek legalább két helyzetben és minimum 6 hónapon át mutatkoznak, és az alkalmazkodást jelentősen rontják.

A FIGYELMETLENSÉG TÜNETEI

- Gyakran nem figyel a részletekre, gondatlanságból hibákat vét.
- Feladat- vagy játéktevékenység során gyakran nehezebbé esik a figyelmét tartani.
- Úgy tűnik, nem figyel, ha beszélnek hozzá.
- Nem követi az instrukciókat, nem fejezi be feladatait, munkáját.
- Nehézségei vannak a tevékenységek megszervezésében.
- Elkerüli vagy nem szereti, ellenáll az olyan feladatoknak, amelyek tartós értelmi erőfeszítést igényelnek.
- Gyakran elveszti a feladatokhoz vagy tevékenységhez szükséges felszereléseit.
- Könnyen elterelődik a figyelme.
- Gyakran feledékeny.

Ugyanezeket a tüneteket produkálhatja olyan gyermek is, aki nem hiperaktív, csak figyelemzavaros.

A HIPERAKTIVITÁS ÉS IMPULZIVITÁS TÜNETEI

- Gyakran babrál, mocorog, nem szívesen marad egy helyben, vagy nem is képes erre.
- Nehezen tud egy helyben megülni, nem marad a padban.
- Sokat rohangál, ugrál, mászkál, amikor nem szabadna.
- Nem képes önállóan, nyugodtan játszani vagy a játékban részt venni.
- Folyton mozog, sokat beszél.
- Nem várja ki a kérdést, túl gyorsan válaszol.
- Nehezebbé esik várakozni.
- Gyakran félbeszakít másokat (beszélgetésben, játékban).
- Szociális helyzetekben gátlástalanságot mutat.

Ezen tünetek némelyike minden gyermeknél megtalálható, ne minősítsük könnyelműen hiperaktívnak a mozgékony gyereket, se figyelemzavarosnak azt, aki nehezen figyel a feladatokra, ha már fáradt! A hiperkinetikus zavarhoz a tünetek közül többnek kell egyszerre és tartósan fennállnia, az átlagosnál komolyabb mértékben.

A HIPERKINETIKUS LÁNYOK

Érdekes adat, hogy jóval több hiperkinetikus fiúról tudunk, mint lányról. Ennek az is lehet az oka, hogy lányoknál a tünetek nem annyira kirívóak, ezekre e helyen külön is felhívjuk a figyelmet, hogy ők is megkaphassák a szükséges külön figyelmet és segítséget:

- Gyakrabban pletykálnak, locsognak.
- Negatív és pozitív érzelemkitörések
- Könnyen sértődnek és összevesznek.
- Mozgékonyabbak

A hiperaktív-figyelemzavaros gyermek	
nehézségei	nehézségeiből származó hátrányai
Figyelme könnyen elterelődik.	Információhiánya keletkezik, lemarad a tevékenységekben.
Nem tud kivárni, késleltetni.	Feszültséget, indulatot generál, a környezetében perifériára kerül.
Ok nélküli hangulati/érzelmi kitörések	Baráti kapcsolatai meglazulnak, nincs tartós kortársi kötődése.
Kiszámíthatatlanság	Baráti kapcsolatai meglazulnak, nincs tartós kortársi kötődése.
A tartós mentális erőfeszítés kerülése	Tananyag-lemaradása egyre nő, kognitív hiányai fokozódnak.
Fészkelődik-babráll.	Zavarja környezetét, eltávolítják őt kortársaitól, a tanórától.
Túlzott mennyiségű beszéd	Környezete nehezen követi gondolatfűzését, kommunikációja a környezetével sérül.
Tevékenységekre hamar ráun.	Félbehagy dolgokat, csapatmunka esetén nem stabilizálódik státusza, nehezen lesz csapatjátékos.
A részletekre nem figyel, nem jegyzi meg azokat.	Nem lát meg összefüggéseket, információhiánya keletkezik.

1.2.3 A tünetegyüttes előnyei

Igen, valóban léteznek előnyök is! Elengedhetetlen, hogy a hiperaktivitás-figyelemzavar tünetegyüttes jó oldalait a diagnosztikus jellemzők előtt ismerje meg minden pedagógus.

- Spontán segítőkészség és gondoskodási készség jellemzi.
- Számára jól áttekinthető, rövid időtartamú és aktivitást igénylő helyzetekben szívesen segít, pl.: bevásárlás, szerelési munkák stb.
- Eredendően empatikus, jóindulatú.
- Rendkívüli igazságérzete nemcsak önmagáért, hanem mások érdekében is működik – még ha mindezt gyakran kritikátlanul, nem a helyzetnek megfelelően teszi is.
- Sohasem haragtartó.
- Jó a tájékozódási képessége, és ez már igen kicsi korban megmutatkozik, hónapok múltán is emlékszik olyan útvonalakra, ahol csak egyszer járt.

- Szokatlan asszociációs lépésekre képes.
- A semmiből is képes valamit létrehozni, oly nagy a találékonysága, kreativitása. Gyakran szokatlan ötletei vannak. Fantáziában gazdag. Jó a humora.
- Állandó az érdeklődése, csillapíthatatlan a kíváncsisága az őt érdeklő témában.
- Lelkesedése magával ragadó tud lenni.
- A nagyobb gyermek vagy felnőtt olyannyira intuitív, hogy gyakran tudja előre, mi fog történni.

1.2.4 A hiperaktív-figyelemzavaros diák az iskolában

Az iskoláskorban újabb nehézségei adódnak. Állandóan fészkelődik, képtelen megülni a padban, felpattan, rohangál. Mivel finommozgása nem eléggé fejlett, ceruzafogása görcsös, nagyon intenzíven nyomja a ceruzát a papírra. A figyelemzavar miatt írásban sokat hibázik, olvasástanulása is problematikus. Elkedvetleníti a vele szembeni követelmény, amely ráadásul az idő előrehaladtával egyre nő. Azonnali, meggondolatlan válaszok, állandó közbekotyogás, hangoskodás (sikítás, füttyülés stb.) kíséri órai munkáját. Legszívesebben egész nap beszélne.

Feledékenysége súlyos gondot okoz, a számára fontos dolgokat is elfelejti. Ceruzái, tornazsákja, minden holmija örökös pótlásra szorul. Aktivitásából következően jó pár nadrág, cipő is idő előtt tönkremegy.

Saját teljesítményét nem becsüli fel reálisan, egy-egy megmérettetést túl optimistán értékeli, ami mögött akár nagyon gyenge teljesítmény is állhat. Az elismerést túlértékeli, ilyenkor rendkívüli büszkeség tölti el. Ha viszont nem kap dicséretet, felháborodik, panaszkodik.

Kapcsolatai folyamatosan problematikusak.

1.2.5 A hiperaktív-figyelemzavaros kamasz

Hangulatváltozásai még feltűnőbbek – ez amúgy is jellemző a pubertáskorra. Felfokozott mozgásigénye enyhül, később el is tűnik. Belső nyugtalansága azonban folyamatosan jelen van, emiatt gyakran firkálgat, zavarja az órákat, társait is hecceli. Hamar kijön a sodrából. Az önszervezés még mindig nagyon nehéz feladat számára. Gyakran kapkod, több dolgot csinál egyszerre. Gondolatai csapongóak, ha beszélgetőtársa nem tudja követni, türelmetlenné válik. Képes egyszerre több dologra figyelni: beszélget, tévézik, újságot lapozgat. Céljai folyamatosan változnak.

Mindenről és mindenkiről azonnal, kérés nélkül, hangosan elmondja véleményét, gyakran provokatív, mégis rettenetesen sebezhető. A serdülő magatartása kortársainál fiatalabbnak és éretlenebbnek tűnik. Pubertáskorra elutasító és agresszív viselkedésmódok is megjelenhetnek. Jellemzően 15 éves kora táján van egy fokozottan nehezen kezelhető időszaka.

Gyakori kudarc esetén, hajlamos eltussoló jellegű hazugságokra, amelyek meglehetősen átlátszóak. Aztán hirtelen fordulat következik be, figyelmessé, barátságossá válik.

Érdeklődési körébe tartozó tevékenységekben kitartó, de többnyire csak fiatal felnőttként képes ismereteit hasznosítani. A probléma felnőttkorban is megmarad: rengeteget töpreng, nekilásson-e feladatának; ha igen, melyiknek; még azokkal a feladatokkal is hadilábon áll, amelyeknek szükségszerűségét maga is belátja. Mindent az utolsó pillanatra hagy.

Rendkívüli érzékenysége túlzásokba viszi, mindent magára vonatkoztat, főleg a negatív dolgokkal azonosítja magát. A látható megnyilvánulások helyett egyre inkább belső feszültség jellemzi. Gyenge pontja, hogy nem tud nemet mondani, pedig szeretne. Túlzottan jóindulatú, és ezt környezetétől is elvárja.

A fent leírt tünetek olykor kevert formában is jelentkezhetnek némely gyermeknél. Időszakonként is változhatnak a tünetek, hol hiperaktív tüneteket produkál, hol figyelmetlen és álmodozó.

1.2.6 A hiperkinetikus zavar együttes előfordulása más betegségekkel, zavarokkal

Az AD/HD tünetei mellett gyakran találunk egyéb gyermekpszichiátriai megbetegedésekre utaló tüneteket, amelyek előnytelenül befolyásolják a hiperaktivitás-figyelemzavart.

- Átlagövezeten belüli alacsony értelmi képesség
- Viselkedészavar (bár ez inkább következménye a hiperaktivitás-figyelemzavarnak)
- Antiszociális viselkedés (hazugság, csalás, lopás, csavargás)
- Szorongás (állandósult félelemérzet valamitől, ami bizonytalan és nem konkrét)
- Depresszió (bár kevésbé okoz problémát, ennek ellenére a kórosan csendes, visszahúzódo magatartás ugyanolyan szélsőséges pszichés zavar, mint a nyílt, látványos agresszivitás. Ha a depresszív hangulat, az önértékelési zavar és a teljesítményromlás jelen van, csak akkor beszélhetünk depresszióról!)
- Részképességzavar (speciális esetekben diszkalkulia, diszlexia, diszgráfia)
- Szociális alkalmazkodási zavar
- Tic (a test – főként az arc – bármely részén tartósan, legalább egy évig fennálló kényszermozgás)
- Tourette-zavar (a krónikus tic – főként a felsőtesten vagy a fejen jelentkező motoros rángások – mellett önkéntelen hangadás – legtöbbször káromkodás – kíséretében jelenik meg)
- A kifejező és értő beszéd zavara

1.3 Diszruptív viselkedészavar

A diszruptív viselkedészavar (BNO-kódja: F91) felfokozott érzelmi állapotra és a viselkedéskontroll hiányára utaló tünetegyüttes, a személyiséget tartósan jellemző állapotban bekövetkezett zavar, az elfogadott és általános magatartástól eltérő viselkedés. Két formáját különböztetjük meg, az enyhébb, és a magatartászavart gyakran bevezető oppozíciós zavart és a magatartászavart.

A kezelés tizenhárom éves kor alatt szokott a legeredményesebb lenni, mert a diszruptív viselkedés a korral együtt fokozatosan rögzül. A prevenció mellett leghatékonyabb a családterápia (amelynek során a szülőket megfelelő nevelési módokra tanítják) és a szociokulturális megközelítés csoportterápiás foglalkozások és közösségi programok formájában. A gyermek viselkedésének rendezéséhez a legfontosabb lépés az indulatkezelés megtanítása. Az enyhe magatartás-zavarok idővel rendeződhetnek, a súlyosabb esetek a felnőttkorba is áthúzódhatnak.

1.4 Oppozíciós zavar

A negatív, ellenkező, kihívó és engedetlen viselkedés enyhébb megnyilvánulása. Akár már három éves korban is diagnosztizálható, de iskoláskorban jellemző, tipikusan nyolcéves kor közül kezdődik, eleinte fiúknál gyakoribb, de az arány serdülőkorra kiegyenlítődik.

Tünetei:

- Gyakran vitatkozik felnőttekkel.
- Sokszor szembeszegül a felnőttekkel, és visszautasítja a felnőttek kérésének, utasításainak teljesítését.
- Megsérti a szabályokat.
- Szándékosan bosszant másokat.
- Azok számára a legkezelhetetlenebb, akiket jól ismer.
- Gyakran mérges, sértődött és könnyen felbosszantható.
- Ha bosszús, gyakran beszél gyűlölettel másokról.
- Fokozódó harag és elégedetlenség jellemzi.

- Gyakran akar bosszút állni.
- Ha nem elvárásainak vagy akaratának megfelelően történnek az események, másokat hibáztat.
- Gyakran előfordul, hogy alacsony az önértékelése, depresszív, gyenge a frusztrációtűrése, és gyakorta vannak érzelmi kitörései.

1.5 Magatartászavar

Egyre szélsőséesebb formában megnyilvánuló, az oppozíciós zavarnál súlyosabb viselkedésbeli eltérés, amely magában foglal agressziót, rombolást, hazugságot, lopást, erőszakosságot. Tipikusan, de nem szükségszerűen tízéves kor előtt kezdődik, lányoknál ritkább, többségük általában más mentális rendellenességben is szenved.

Tünetei:

- Agresszív fellépés társaival szemben (fenyegetés, verekedés, pszichikai agresszió, kegyetlenkedés, fegyveres vagy eszközzel való támadás, szexuális molesztálás)
- Hazugság, iskolakerülés, betörés, lopás, vandalizmus, gyújtogatás
- Családi szabályok megsértése (késői kimaradás, csavargás)
- Öngyilkossági hajlam és kísérlet
- Nem megfelelő szexuális viselkedés
- Korai dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás
- Mások figyelembevételének és a megbánásnak a hiánya

Ezenkívül két altípust különböztet meg a szakirodalom:

- Gyermekkorai, agresszív típus: ha már 10 éves kor előtt fennállt.
- Serdülőkorban kezdődő, nem agresszív típus: ha 10 éves kor előtt egyetlen tünet sem volt észlelhető.

Városi környezetben, annak szegényebb régióiban gyakoribb. Az extrém nélkülözés, nyomor, zűrzavar, munkanélküliség, csonka vagy sokgyerekes szegény család, kegyetlenség, szülők pszichiátriai betegsége, kisgyermekkorai fizikai és érzelmi bántalmazás, bandázás jelenléte jelentősen fokozzák a viselkedészavar kialakulásának kockázatát. A legtöbb vizsgálat szerint fiúk között gyakrabban fordul elő.

2. Képességfejlesztés

ÁLTALÁNOS MEGÁLLAPÍTÁSOK

Bár az egyéni különbségek számottevőek, az általánosságban megállapítható, hogy a hiperkinetikus zavart mutató gyermek esetében nem várható el a finommozgások megfelelő koordináltsága, és a koncentrált figyelem kialakulására sem várhatunk az olvasás-írásstanulás megkezdéséig.

A hiperkinetikus és magatartás-zavaros gyermekekről általánosságban elmondható, hogy a fejlesztendő képességek közül kiemelten szükséges a mozgáskoordináció, a jobb/bal oldali dominancia és az auditív és vizuális észlelés fejlesztése, de mindig szem előtt kell tartanunk az egyéni eltéréseket. Esetükben a készségfejlesztés hosszabb időt és speciális, gyógypedagógiai-pszichológiai fejlesztést igényel. Nagyon alapos és körültekintő vizsgálat határozhatja meg, hogy mely részterület váljék a gyermek számára erőteljesebben fejlesztendő területté. Az egyes részterületeken belül is hullámzó a gyermek teljesítménye, és nehezen határozható meg a fejlesztés jövőbeli sikere, hogy milyen eredményt fog hozni az adott időtartamon belül.

A program legnagyobb pozitívuma, hogy bőségesen és személyre szabottan hagy időt a készségek automatizálódására, amely alapfeltétele a készségszintű idegen nyelvi kommunikáció elsajátításának. Egymásra építi az általános fejlesztési folyamatokat, célokat és a specifikus nyelvi fejlesztési célokat.

2.1 Általános fejlesztési célok

2.1.1 A mozgás

A hiperkinetikus gyermek számára a finommotorika a legproblematisabb. Természetesen ennek fejlesztéséhez csak akkor érdemes hozzáférnünk, ha a nagymozgások megfelelő szinten állnak. A finommotorika problémáinak egyik oka a taktilis észlelés éretlensége, amely fejleszthető a Sindelar-vagy az Affolter-terápia segítségével.

A finommotorika fejlesztése rendkívül sok türelmet és módszerességet igényel. A következőkre ügyeljünk:

- A finommotorikát igénylő feladatok végzésekor a gyermek koncentrációképességének időkorlátait vegyük figyelembe, mert az esetleges kifáradás hosszú időre elkedvetlenítheti a gyermeket hasonló feladat végzésétől.
- Minden esetben biztosítsunk sikerélményt!
- A fokozatosság elvét érvényesítsük ezen a területen is, vagyis eleinte segítsük meg munkáját, számára is sikerélményt adó méretből és anyagból induljunk ki, csak egy részfeladatot végeztessünk vele!
- Sokféle feladattal fejlesszük a gyermek finommozgásait!
- Egy-egy feladatot csak rövid ideig végeztessünk vele!
- Javasolt, hogy a gyermek kézműves szakkörbe is járjon, itt a szakkörvezető részéről is tapintat és türelem szükségeltetik.

Nagyon hasznos különféle kézműves tevékenységeket végezni a gyermekkel. A gyors visszajelzés és a tapintható anyag (homokvár, lisztgyurma, agyagozás), illetőleg az édességkészítés (amelynek eredménye azonnal megehető) motiváló és fejlesztő hatású. Érdemes rendszeresen ilyen tevékenységbe bevonni a gyermeket akár különfoglalkozás keretében, akár a fáradási időszakokban megajánlott opcióként.

A finommotorika azonban nemcsak a kéz mozgására, hanem a szájkörnyéki izmok működésére is vonatkozik. Mint már említettük, a hiperaktivitáshoz gyakran társul beszédfejlődési zavar és/vagy diszlexia, de nem csak ebben az esetben lehet szükség az artikulációs mozgások fejlesztésére, amelyhez logopédus segítségét vegyük igénybe! A Meixner-módszerben is kellő hangsúlyt kap a szájterben való tájékozódás fejlesztése, amely alapfeltétele a hangképzés helyes kivitelezésének.

Az alapozásban a mozgáskoordináció fejlesztésén túl számos területen kihasználhatjuk a mozgással való fejlesztés lehetőségét, ugyanis kutatások bizonyítják, hogy a fokozott mozgásaktivitás és a vesztibuláris (egyensúlyérzékelésre ható) ingerlés elősegíti a viselkedésgátlás alakulását. Így például a sajáttest-érzékelés, a térbeli tájékozódás, a lateralizáció, a szem-kéz koordináció, a vizuális és auditív észlelés mellett a szerialitás (soralkotás), a ritmus és a figyelem fejlesztésében is hasznos a mozgásos gyakorlatok alkalmazása.

2.1.2 A testtudat

A testkép fejlesztése alapvető, mert a gyermek minden tevékenységét saját magáról alkotott háromdimenziós képéből kiindulva és ehhez viszonyítva végez. Ennek alapfeltétele a helyes téri tájékozódás és a saját testen való tájékozódás. Fejletlenségük gyakorlatilag a gyermek minden részterületen való eredményét csökkenti.

A programtervben leírt gyakorlatok (mondókák mozgással kísérése, ujjgyakorlatok stb.) a tanításba illeszkedve kiválóan fejlesztik a mozgás területét is. Az SNI-gyermekeknek azonban ilyen típusú feladatokból többre van szüksége, és mivel a mozgásigényt is kielégíti, esetleg a fáradási időszakokban is végeztethetünk egy-egy ilyen feladatot vele.

2.1.3 A figyelem

A figyelem fejlesztése folyamatos és alapvető feladat az SNI-gyermekeknél, de ügyeljünk arra, hogy mind a vizuális, mind az auditív figyelmet fejlesszük. Használhatjuk a jól bevált feladatokat (képen minél több részlet megfigyelése, társak vagy tárgyak jellemzése; koppintás meghatározott szóra egy történetben stb.), de remekül használható a Sindelar-terápia is (gyógypedagógus, fejlesztőpedagógus által). A figyelem fejlesztésénél helyezünk hangsúlyt a szelektív figyelemre is: eleinte csak háttérzene vagy háttérbeszélgetés segítségével fejlesszük a figyelemmegosztás képességét, majd adjunk olyan feladatokat, amikor valamilyen manuális vagy más mozgásos feladatot kell végezni, de adott jelre, zenére vagy fényjelre változtatni kell a tevékenységen. A figyelem kérdéséhez erősen kapcsolódik a memória is, amelynek szintén minden formáját erősíteni szükséges, így a vizuális, az auditív és a kinéziás emlékezetet is. Ez utóbbit mozgások, mozgássorok rögzítésével tehetjük meg, legtermészetesebb formája a sport vagy tánc, de játékosan is fejleszthetjük, például szólánchoz hasonló mozgásos játékokkal, gesztus-, mimika- vagy mozdulatláncokkal. A memóriát is segíti a különböző képzetek összekapcsolása, például a megtanulandó szabályokból rigmust faraghatunk, amelyet mozgással rögzíthetünk. Fontos azt is tudni, hogy repetitív ismeretek megtanulásához (például a szorzótábla bevéséséhez) hosszabb időre van szüksége, mint a többieknek. Ilyen helyzetben segíthet, ha képhez rögzíti a szavakat vagy szöveget, és úgy memorizálja.

A hiperkinetikus gyermek figyelme könnyen elkalandozik, hamar elun dolgokat. Figyelmi teljesítménye javul, ha a helyzet érdekes, mozgalmas, újszerű, ahhoz azonban, hogy ebben a helyzetben jól teljesítsen és biztonságban érezze magát, a szabályokat előre rögzítsük! A gyermek azonban hajlamos „elveszni” is valamilyen tevékenységben a túlzott figyelem miatt, megszállottá is válhat, ami ugyan kiemelkedő teljesítményt eredményez, ugyanakkor konfliktusokat és veszélyeket is rejt magában. Emiatt érdemes rövidebb koncentrációt igénylő feladatokkal ellátni a hiperkinetikus gyermeket, illetve megegyezés szerint pihenési időszakokat beiktatni a napjába (pl.: kimegy, lefekszik egy rövid időre a padra, zenét hallgat – egyéni és az osztályhoz is illeszthető módszereket kell találnunk számára), különben túlfeszültté válik.

2.1.4 A személyiség

A személyiség fejlesztése legalább olyan hangsúlyos feladat, mint az előzőekben leírtak. Azokhoz képest azonban sokkal komplexebb. A tanórai és tanórán kívüli nevelési helyzetek nagyon alkalmasak arra, hogy a hiperkinetikus és magatartás-zavaros gyermekeket motiváljuk arra, hogy észrevegyék a többségi gyermekek igényeit, eltérő viselkedési reakcióit. Legyenek tisztában azzal, hogy saját reakcióik ettől eltérőek, fogalmazzuk meg számukra az eltérés irányát és mértékét! Mindezt a kommunikációt énközlésekkel tegyük meg! A hiperkinetikus és magatartás-zavaros gyermekeknek nagyon sok kérdésük van saját eltérő adottságaikkal, teljesítményükkel kapcsolatban. Ezek őszinte és érthető megválaszolása segíti őket abban, hogy tájékozódjanak környezetükben.

A nevelési helyzetekben rejlő fejlesztési lehetőségek:

- A szemkontaktus fenntartása
- Kivárás és késleltetés kommunikációs helyzetekben
- Énközlések stílusos megfogalmazása
- Saját motiváció meghatározása ok-okozati összefüggések feltárásával
- A következmények felelősségteljes vállalása az akció-reakció feltérképezésével

2.2 Nyelvi fejlesztési célok

2.2.1 A beszéd fejlesztése

A beszédértés területének legproblematisabb része a több információt tartalmazó szövegek értése, illetve a szerialitás kérdése. Mindkettővel a későbbiekben foglalkozunk. Amennyiben erősebben érintett ez a terület, konzultáljunk logopédussal!

Mint minden prezentációs feladat, a szóbeli szövegalkotás és szövegmondás is a hiperaktív gyerekek kedvence. Használjuk ki az ebben rejlő lehetőségeket! A terület szocializációs készségekkel való kapcsolatára ügyeljünk, ezzel a kérdéssel még foglalkozunk. Nemcsak a szövegek előadása, a szituációs játékok, hanem a nonverbális prezentációk is nagyon hatékonyak az SNI-gyermek esetében. A szókincsbővítésnél is alkalmazzuk a bemutatás technikáját, az olvasmányokat is dramatizáljuk, és játszunk minél többet (pl. „Most mutasd meg” típusú játékokat)!

A hiperaktív gyermek esetében általában nem a beszédkedv felkeltése a feladat, hanem a motivált beszédkésztetés mederbe terelése. A kommunikáció alapvető társas szabályainak belsővé tétele a feladatunk, és ez hosszú időt és odafigyelést igényel. A pedagógus ragadjon meg minden alkalmat ezek szemléltetésére, hívja fel a figyelmet, ezenkívül szituációs játékokkal is segítse elő a terület fejlődését!

2.2.2 A szövegértés fejlesztése

A szövegemlékezet fejlesztését kezdjük a rövid távú memóriával: tárgyak nevei, számok, mondatok, majd a szöveg szintjével. Az ilyen jellegű nyelvi anyag a fonetikai reprezentáción keresztül kerül be a memóriába, vagyis itt is hangsúlyos a különböző ingerek megerősítése és összekapcsolása (mozgással összekötött hangoztatás, tárgyakkal vagy tárgyképekkel való megerősítés). A memóriagyakorlatokat könnyen összekapcsolhatjuk a szerialitás fejlesztésével is, például a tárgyak vagy képek (később szavak) sorrendjének emlékezetből való reprodukálásával, illetve a „Mi változott meg?” feladatokkal. A mondatemlékezet (és a szerialitás) fejlesztésére használhatjuk a mondatbővítést is. A hosszú távú szövegemlékezet fejlesztésének legkellemesebb módja, ha az előző napi mesét vagy a beszélgetés egyes elemeit idéztetjük fel a gyerekekkel. Itt a hiperaktív gyermeknek sokszor okoz problémát a sorrend és a folyamatosság érzékelése. Azokra helyezünk hangsúlyt, amelyeket ő sokszor nem érzékel az életben sem (például az évszakok ciklikus ismétlődése stb.)!

2.2.3 Írásbeli szövegértés és szövegalkotás

Fontos, hogy olyan módszert válasszunk, amely minden, az olvasáshoz szükséges készséget fejleszt. Ezek a következők:

- Ritmus
- Szerialitás
- Téri tájékozódás
- Fonológiai tagolás
- Szövegemlékezet

Az első három készséggel már foglalkoztunk a mozgásfejlesztés leírásánál. A fonológiai tagolás problémája is visszavezethető a mozgáshoz, mégpedig a beszédmozgások fejletlenségéhez. A beszédmozgások helyes kivitelezése után következhet az akusztikai észlelés fejlesztése. Módszertanilag fontos kérdés, hogy minden írásműveletnél engedjük meg a szavak halk kimondását vagy artikulációját, ugyanis még a belső beszéd kialakulása után is segítenek az artikulációs mozgások az írás helyes kivitelezésében. A belső beszéd „kihangosítására” az ujjbábokkal való játék, esetleg nagyobb méretű bábok is alkalmasak. Teremtsünk helyzeteket, amikor az SNI-gyermek külső kontroll nélkül beszélhet a

szerepjáték közben. Fontos, hogy ezt semmi esetre se értékeljük, minősítsük, mert a hiperkinetikus és magatartászavart mutató gyermek belső beszédének publikus és nem publikus része nem különül el, illetve kerül belső kontroll alá! Ebből következően kimondja azokat a gondolatait is, amelyek mások számára meglepőek, ijesztőek és/vagy nagyon bántóak (például: a „Dögölj meg!” sokak fejében megfordul erős indulati helyzetben, de kimondása a hiperaktív vagy magatartás-zavaros gyermeknek nem jelent gondot). Ezeket ugyan a személynek címezi, de sokkal inkább a helyzetnek szólnak. Az ezekre való reagálásnál ezt maximálisan vegyük figyelembe!

Fontos a fejlődés egyéni ütemének figyelembevétele, mert az írás művelete nagyon komoly finom-motorikai fejlettséget igényel. A fejlesztés a nagymozgás kivitelezésével induljon a finomabb koordinációt igénylő mozgások felé haladva! Amíg a nagymozgások hiányosak, addig a betűk írása nehézségbe ütközik, gyakoroltatása kevés eredményt hoz.

A hiperaktív gyermek számára minden olyan tevékenység, amelyben különböző ingereket kell összekapcsolnia, különösen nehezített (az intermodalitást¹ is fejleszthetjük érdekes és játékos formában, például pantomimmal bemutatott tárgyak lerajzolása; „Amerikából jöttem” játék; zenére való rajzolás, mozgás stb.). Ezért okoz problémát az írás helyes kivitelezése mindaddig, amíg a grafomotoros készség nem automatizálódott. Ezt könnyen észrevehetjük, mert ilyen feladatok végzésekor a hiperaktív gyermek könnyen elfárad, vagy a környezete számára figyelmetlennek tűnik, holott erőforrásait, figyelmi kapacitását ilyenkor egy alapkészségre kell koncentrálnia, esetünkben a betűk megfelelő formálására. Emellett már nem jut energiája a hallott információ figyelésére. Tehát nem a szándékos figyelmetlensége miatt kell a tanítónak többször elismételnie az instrukciót vagy diktálaskor a szavakat stb.

2.3. Egyéb speciális képességfejlesztés

2.3.1 Szociabilitás

Mind a hiperaktív, mind a magatartás-zavaros gyermek szociális és önészlelése sérült. Ez azt jelenti, hogy mások érzéseit, szándékait nehezebben képes felismerni magatartásukból, arckifejezésükből, sőt beszédükből is. Saját tetteinek másokra gyakorolt hatásával sincs tisztában, illetve nem tudja felmérni azokat, sem nézőpontot váltani. Mivel empátiája is egyenetlen, akárcsak egyéb teljesítményei – különösen az agresszió területén –, jóval több dolgot érzékel támadónak, mint amennyi valójában éri. Túlzott vagy csak átlagos felfokozottságában félreértelmezheti a szociális ingereket: az udvariasságot, kedvességet például a személyével való azonosulásnak gondolhatja, vagy épp ellenkezőleg: figyelmen kívül hagyhatja. Bármilyen konfliktus nagyon erősen csorbítja a hiperkinetikus gyermeknek ezt a készségét. Magatartás-zavaros gyermeknél nem annyira az észlelés, mint inkább az értékrend csorbul, vagyis nem feltétlenül negatívan értékeli a negatív jelzéseket és nem pozitívnak a pozitívakat.

Saját érzéseit, indulatait nem tudja megfelelő formában kifejezni, nemcsak verbálisan, de a magatartása szintjén sem. Ezért lehetséges, hogy ugyanúgy zavaróan, hevesen viselkedik akkor is, ha szomorú, mint ha vidám, akkor is, ha fél, és akkor is, ha dühös vagy fáradt. Nemcsak azért nem tudja megfelelően artikulálni érzéseit, mert hiányoznak a megfelelő viselkedés- és kifejezésformái ehhez, hanem azért sem, mert gyakran nem is ismeri fel, ezért nem tud disztingválni. Alapvető, hogy a gyermeknek adott jelzéseinkből egyértelműen elkülönüljön viselkedésének értékelése saját személyétől: éreztetni kell, hogy az minden körülmények között elfogadott.

Az ilyenkor alkalmazandó viselkedésre irányuló terápiás hozzáállás első lépése, hogy segítsük azonosítani aktuális állapotát, vagyis adjunk értékelésmentes állapotjelzéseket (amennyiben egyértelmű, hogyan érzi magát, fogalmazzuk meg: „Most látom, dühös vagy.” „Most nagyon elkeseredtél.” „Na-

1 „...az intermodális szinten a különböző észlelési területekről származó információk összekapcsolódnak.” Franz Sedlak – Brigitte Sindelar: „De jó, már én is tudom!” ELTE BGGYFK. Budapest, 2002. 12.

gyon izgatott vagy.”), tudatosítsuk érzéseit! Ne kérdőjelezzük meg érzései jogosságát! (Ne mondjuk: „Felesleges dühöngsz!” „Nincs miért elkeseredned!”) Ezekről függetlenül is foglalkozzunk az érzésekkel, azok gesztus- és mimikai kifejezőképességével, történetekben és konkrét helyzetekben is mutassunk rá ezekre! Használhatunk ehhez különböző emóciókat tükröző mimikai vagy gesztusképeket, plakátokat.

Következő lépésként segítsük elő az érzelemmegnyilvánulások verbalizálását, vagyis azt, hogy ő maga mondja ki, mit érez; tudassa a helyzetben részt vevőkkel! Itt nagy hangsúlyt kell fektetni a társas érintkezés normáinak megfelelő indulatszavak elsajátítására is.

2.3.2 Frustrációtűrés

A hiperkinetikus és a magatartás-zavaros gyermeknél az alábbiak bármelyike frustrációt válthat ki:

- Késleltetés
- Órai feladat elrontása
- Mozgásában való korlátozás
- Passzív figyelem (frontális helyzet)
- Kívánt tárgytól vagy tevékenységtől való megfosztás (akár úgy is, hogy a tárgy másé, neki nincs olyan)
- Meg nem felelés számára fontos helyzetben vagy személynek
- Másnak a sikere
- Unalom
- Törekvéseinek elutasítása
- Konfliktusban való alulmaradás
- Versenyhelyzetben vesztes pozíció
- Fenyegetettség
- Büntetés kilátásba helyezése
- Kapkodás
- Igazságtalanság
- Váratlan helyzet

A frustráció agressziót (dühöngés, verekedés, szitkozódás, csapkodás stb.) vagy regressziót (hisztériázás, sírás, elfutás, sarokba roskadás stb.) vagy a kettő keverékét szüli.

Agresszív viselkedés esetén ne feledjük: a gyermeknek ilyenkor nehezebb magát elviselnie, mint nekünk őt (bár az sem könnyű), és az alábbiakra figyeljünk:

- Ne próbáljuk szavakkal lecsendesíteni, meggyőzni!
- Biztosítsuk elfogadásunkról!
- Nyugodt hangon és mimikával beszéljünk!
- Távolítsuk el a feszült helyzetből egy megnyugtató helyre, egy megnyugtató tevékenységbe (pl. valamilyen vesztibuláris ingerlés, monoton cselekvés, halk zene – ez minden gyereknél változó), mert az izgalmi szint csökkenése alapvető.
- Fogjuk le, hogy ne okozzon kárt sem magában, sem a környezetében, ne hagyjuk magára, ha csaknem teljesen biztonságos a környezet (ilyet azonban nehéz elképzelni)!
- Alapvető az ingerektől való megfosztás: bár mellette vagyunk, negligáljuk viselkedését! Tartsuk biztosan, de ne kerüljünk vele interakcióba, az tovább gerjesztené agresszióját.
- A helyzet után közvetlenül ne beszéljünk a dologról, csak jóval később (órák múltán, amikor már teljesen megnyugodott a gyermek)!

Regresszív reakció esetén:

célszerű kiléptetni a helyzetből, elkülöníteni a többiektől.

- Ne próbáljuk meggyőzni!
- Segít, ha megérintjük, megöleljük, ezzel is elfogadásunkról biztosítjuk.

A frusztrációtűrés fejlesztésének első lépéseként ismerjük fel a gyermek határait, az idő és a frusztrációt kiváltó helyzetek tekintetében! Eleinte próbáljuk meg ezeket a helyzeteket elkerülni; amikor már biztonságban érzi magát a gyermek, és nagyjából kiismerte a szabályokat, nyugodt és jókedvű (vagyis „ingerelhető”) állapotban késleltessük valamilyen általa vágyott dolog elérésében!

Technikát kell adni a gyerekeknek, amivel az ilyen helyzetekkel maga is megbirkózhat: ismertessük fel vele, mi váltotta ki a krízishelyzetet, és mi tudta lecsendesíteni. A cél az, hogy odáig vezessük, hogy érezze a krízishelyzet közeledtét, és már azt megelőzően végezze a megnyugtató cselekvést.

A magatartásterápia alapvető eszköze és hatékonyságának sarokköve a jutalmazás-büntetés szabályrendszerének következetes kialakítása és betartása. A jutalmazás legyen testre szabott! (Bővebben lásd az ötödik fejezetben.)

3. Témakörök

3.1 Mesemondóka 1–6. évfolyam

Óra eleji beszélgetésekkor minden SNI-gyermek esetében fennáll a peremhelyzetbe kerülés veszélye. Ezt kiküszöbölhetjük a tapintatos tanítói attitűd és a megfelelő reakciók mellett a közös aktivitások, így például a szokásrend szerinti órakezdő beszélgetések segítségével.

Figyelmet érdemel azonban az, hogy mind a figyelem-, mind a magatartás-zavaros gyermeknek nehézséget okoz hosszasan várni arra, hogy sorra kerüljön, illetve hogy figyelemmel kísérjen hosszúságú beszámolókat. Ezért célszerű kezdetben már a beszélgetés elején sort keríteni az SNI-gyermek beszámolójára és fejlődésére, illetve pillanatnyi állapotát figyelembe véve nyújtani a várakozási időt. A figyelem fenntartása (és a beszélgetés természetességének megtartása) érdekében javasolt a visszajelzések és a hasonló történetekre való utalás során az ő megszólalásai bátorítása is. (Például egy hétvégi kirándulás elmesélésekor utalni arra, hogy két hete Pisti – a figyelemzavaros tanuló – is elutazott szüleivel.) Ennek azonban erőltetés és számonkérés nélküli, természetes megjegyzésnek kell lennie, azonban a gyermek nevének, saját történetének említésével újabb néhány percre biztosítani tudjuk a figyelmet.

A teljes beszélgetésben eleinte nem tud végig részt venni az SNI-gyermek (épp figyelve tartósságának hiánya miatt), ezért javasoljuk, hogy akár az első tanév során mindig kisebb körben (maximum tíz fő) kezdjük hozzászoktatni a helyzethez. Ha már kedvet kapott, sikerélménye van és érdeklődik, fokozatosan – növekvő ideig vagy növekvő létszámban – építsük be a teljes osztályt magába foglaló „nagy körbe”.

Mivel figyelve nem tartós, és bármi megragadhatja, könnyen előfordulhat, hogy nem adekvátan reagál a korábbi közlésekre, vagy azoktól függetlenül, a témához és a helyzethez nem illő megjegyzéseket tesz a figyelemzavaros gyermek. Lehetséges az is, hogy nem várja meg, amíg sorra kerül, és közbeszól. Ennek szabályozásához javasoljuk a Rogers-módszerben ismeretes technikát alkalmazni: egy tárgyat (például játékfigurát vagy ujjbábót, de akár egyszerűen egy ceruza is lehet) adunk körbe: az beszélhet, akinél a tárgy van. A sorrend lehet tetszőleges, a gyermek annak adja a szót, akinek szeretné, vagy meghatározott rendben is követhetik egymást a felszólalók. (A magatartás-zavaros és hiperkinetikus zavart mutató gyermek számára eleinte ez utóbbi a hasznosabb, hiszen így szabálytartása is fejlődik.) Természetesen a visszajelzések, kérdések, reakciók, megjegyzések anélkül is megtehetők, hogy a tárgy a gyermeknél lenne, de csak annak a beszámolójához kapcsolódva, akinél a tárgy van.

Az autentikus gyermeki irodalmi művek beszédfejlesztő hatása igen jelentős. Állandó ismétlődése a magatartás-zavaros vagy hiperkinetikus diáknak rendkívül fontos, akinek minden ismétlődés, sőt a nap általános szervezettsége, a tevékenységek meghatározott rendben és időben való következése alapvető a terápia során. Így a figyelemkoncentráció könnyebben fenntartható, a megfelelő viselkedésformák egyszerűbben kiválaszthatók, a minden bizonytalanság és változás miatt sérülő biztonságérzet fenntartásával a magatartás könnyebben szabályozható.

Javasolt különböző manuális tevékenységek végzése során is ismételtetni a gyermekekkel, hogy kialakuljon az ún. háttérbeszélgetés, amely mind a figyelemmegosztás képességét, mind a beszédprodukción és beszédértés automatizálódását elősegíti.

A figyelemzavaros és hiperaktív gyermekek számára különösen fontos, hogy fejből meséljünk, s közben játszunk arcunkkal, törekedjünk arra, hogy folyamatos szemkontaktust tartsunk a gyerekekkel. A magatartás-zavaros gyermeket a mesehallgatás (a beszélgetőkörhöz hasonlóan) érzelmi strukturálásában és megfogalmazásában segíti, ugyanis a mesehősök történeteiből – kis rásegítéssel – felismerheti az egyes események által kiváltott érzelmi reakciókat, és mintákat kap a számára nehezséget okozó nyelvi megformálásukra. Ez egyben a magatartás-terápia első lépése is: a gyermek viselkedését összhangba hozzuk érzelmeivel, segítünk felismerni, hogy mit is érez és miért. Ennek elvontabb, de természetes formája a mesehősökkel való azonosulás. Egy-egy mese ilyen szempontú feldolgozása (kiscsoportban, ahol rajta kívül néhány olyan tanuló is van, akinek ez valamilyen egyéb szempontból hasznos lehet) segíti a magatartás-zavaros gyermeket mind az érzelmek felismerésében és megragadásában, mind megfogalmazásában. Emellett a mesehallgatásnak relaxációs hatása is van, nem kell teljesíteni, megfelelni. Javasolt a nap közepére vagy végére beiktatni, amikor a gyermekek már fáradtabbak.

A mese ismétlésében érdemes a tanulók igényeire hagyatkozni. A figyelemzavaros gyermeknek nehezebb lehet a mesére figyelni, hiszen ha ismeri a történetet, esetleg a másodszori hallgatásra nem motivált. Ebben az esetben számára a mesehallgatás háttértevékenység lehet a rajzoláshoz vagy halk játékhoz.

A PSZICHÉS FEJLŐDÉS ZAVARAIHOZ NEM ILLESZKEDŐ TARTALMAK

- Nem képes figyelni és követni, megérteni a tanár, illetve a tanulótársak által előadott gyermeki irodalmi művet, ha az egybefüggően hangzik el. Neki a művet részekre, tartalmi egységekre kell bontani és ezt előadni, amelyet így képes lesz követni, megérteni.
- Nem valószínű, hogy a tanár által felolvasott gyermeki irodalmi mű tartalmát meg tudja jeleníteni, ha az egybefüggően hangzott el, és csak egy érzékelést kapcsolt be. A tanár által felolvasott és képekkel illusztrált irodalmi művet lesz képes megjeleníteni.
- Nem képes komplex feladatok megoldására, ha azok nincsenek lépésekre bontva és folyamatábrán megjelenítve. Folyamatábra és részekre bontás nélkül a lépéseket felcseréli, impulzivitása miatt kihagyja.

3.2 Kreatív kommunikáció 1–6. évfolyam

Nemcsak a hiperkinetikus, hanem a magatartás-zavaros tanulóknál is megfigyelhető, hogy beszédfejlődésük sok esetben elmarad az átlagtól. Ekkor az e terület fejlesztésére adott javaslatok az irányadók.

A témakörön belül különösen a valószerű situációkat feldolgozó kommunikációs helyzetekben hangsúlyozzuk a szociális viselkedési normákat, amelyek mind a hiperkinetikus, mind a magatartás-zavaros gyermek számára problémát jelentenek. Itt felhívhatjuk a figyelmüket arra, hogy a fogalmazásmód mellett a nemverbális eszközöknek is fontos szerepük van. A kommunikációs kezdeménye-

zésnél kívánatos viselkedésen túl a megfelelő reagálási módokat is fontos gyakorolni. Később valós helyzetben emlékeztethetjük a gyermeket arra, hogy ilyen helyzetben mi a teendő. Komplexebb szituációk eljátszásakor megterveztetjük velük a teendőket. Egy több mozzanatból álló cselekvés végiggondolása ugyanis nagyon nehéz lehet neki, ennek gyakorlása pedig rendkívül fejlesztő hatású. A szituációs játékok során felhívhatjuk figyelmét az egyes események, mondatok, viselkedésformák által kiváltott érzelmi reakciókra és arra, hogyan helyes és elfogadott ezeket kifejezni.

A beszédértésben (és az olvasásnál is) a hiperaktív gyermek számára nehezített a halmozott információk értelmezése és megjegyzése. Ezért javasoljuk, hogy a lehető legvilágosabban fogalmazzunk, bontsuk szét az utasításokat számukra különállóakra! Egy mondat csak egy információt tartalmazzon, és várjuk meg, amíg a gyermek végrehajtja az elsőt, addig ne adjuk a következő instrukciót! Amennyiben ez megoldható, ugyanazt az információt több csatornán is közvetítsük. Később ismert instrukcióval fejleszthetjük a gyermek figyelmét és memóriáját, ha kettőt (gyakran egymást követőt) összekapcsolunk.

Az instrukciók megértésén és megjegyzésén túl azok végrehajtása is problémát okozhat mind a hiperaktív, mind a magatartás-zavaros gyermeknek. Ezért reflektáljunk minden egyes törekvésére, amely a feladat végrehajtására irányul, és pozitívan meg kell erősítenünk.

A PSZICHÉS FEJLŐDÉS ZAVARAIHOZ NEM ILLESZKEDŐ TARTALMAK

- Nem érti és nem követi a tanár által adott osztálytermi instrukciókat, ha egyszerre több hangzik el. Az osztálytermi instrukciók rövidek, egyfázisúak és határozottak legyenek. Ő ezt képes követni.
- Nehezen képes a hozzá intézett kérdéseket akusztikusan megkülönböztetni a kijelentő mondatoktól. Ennek oka a figyelem intenzitásának és fenntartásának gyengesége, az akusztikus figyelem elégtelensége. Megoldást jelenthet, ha kérdő-kijelentő mondatpárok hangoznak el. Ajánlott fokozott hangsúlybeli differenciálást alkalmazni.
- Nem képes a szerepjátékokban a kivárára, mások mondanivalójának türelmes meghallgatására. Nem képes saját kommunikációjának késleltetésére sem. A rutincselekvéseket ismeri, de impulzivitása miatt gyakran nem tartja be. A pedagógus a következetes kommunikációs szabályok betartatásával és a különleges jutalom adásával alakíthatja az adott SNI-tanuló viselkedését az elvárt tartomány felé.
- Kommunikációjában képes a gesztusokat és nonverbális eszközöket használni, de gesztusai dinamikusak, mozdulatai szélesek, nonverbális kommunikációja felfokozott és erős.
- Nem képes egyszerűen kifejezni saját érzelmeit, mert kifejezésmódja felfokozott, gyakran kritikátlan. Fontos, hogy a pedagógus visszacsatolása extra kifejezésformájára objektív és tényszerűen összefoglaló legyen.
- Nem képes a kissé összetett utasításokat értelmezni és követni. Egyszerű, rövid és határozott utasítást – ami egyetlen kérést tartalmaz – képes megvalósítani.
- Problémát okozhat számára az olvasott szöveg feldolgozása. A lényegkiemelés több okból is nehézséget okoz a figyelemzavaros gyermeknek (homogén szövegek kezelése, az információ strukturálásának nehézségei), ezért ezen a területen több segítséget és hosszabb időt igényel.
- A tanulónak nehézséget okoz vagy esetleg nem is képes egyszerű, írott szövegek készítésére. A hiperkinetikus gyermek hajlamosabb a görcsös ceruzafogásra. Segíthet a helyzeten, ha gyakran megforgatja ujjai között ceruzáját – erre hívjuk fel a figyelmét. A szépírás nagy nehézséget okoz a figyelemzavaros tanulónak. Külalakja feszültebb állapotban, vagy ha gyorsan kell írnia, tovább romlik. Ilyenkor erősebb nyomatékkaal ír, többet radíroz (szinte sosem tökéletesen: könnyen kiszakítja közben a lapot), gyakran elmaszatolja írását. Az írásbeli munkák elrendezése hasonlóan nehéz feladat az SNI-gyermek számára. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a hosszú távú túlszabályozás nem jó, ugyanakkor kezdetben rendkívül fontos minden formai jellemzőt

pontosan megszabni (az íráselemeknél azt, melyik sorban kezdje, mekkorák legyenek az egyes elemek – mintát rajzolni, mennyit hagyjon ki a két elem között – egy ujjnyit például). Hagyjuk azonban a gyermeket időnként sormintát rajzolni, a maga öröme, a maga „szerkesztésében”. Idővel azonban ezeket rugalmasan kezelhetjük, szem előtt tartva az írás eszközfunkcióját. Az írásában elkövetett hibák javításakor fontos, hogy hiba ne maradjon javítatlanul, a gyerekek írásbeli munkáját rendszeresen ellenőrizzük! Mivel kudarctűrő képességük alacsony, a begyakorlás időszakában ne pirossal, hanem radírozással és újraírással javítsunk! Ennek a módszernek az a pozitívuma, hogy a hiba hangsúlyozása nélkül hívja fel a figyelmet a helyes megoldásra. Fontos továbbá az is, hogy ne csak a hibát emeljük ki, hanem minden jó elemet megdicsérjünk, és mindig keressünk valami pozitívumot! Javításkor, mint minden értékeléskor, a pozitívum(ok) elismerésével kezdjük, csak azután térjünk rá a hibák elemzésére!

3.3 Projektek a nyelvórán 1–6. évfolyam

Az időstruktúrázás és a tevékenységek helyes sorrendjének kivitelezésének problémájából adódóan az egyik legfontosabb, biztonságot adó rendező elv a tervezés. Fontos megtervezni, mit milyen sorrendben fog csinálni a gyermek. Szüksége van ennek automatizálódására, ezt azonban a hiperaktív gyermek esetében meg kell segítenünk.

A tanár lehetőleg vázolja fel az óra tervét a gyerekek előtt az óra elején (akár a tábla szélére is felkerülhet a vázlat, az elvégzett órarészleteket közösen ki is pipálhatják, ennek nagy a motiváló ereje). Az óra végén vissza lehet tekinteni az óra menetére. Fontos, hogy a terv kivitelezhető legyen, így biztonságot ad, hiszen a gyermek tudja, mi után mi következik és mennyi van vissza az órából. Ha elkalandozna a figyelme, egy ilyen rendszerben könnyebben vissza tud térti feladatához, s maga is kedvet kaphat a tervekészítéshez.

További segítség lehet, ha a közös és ismert tevékenységeket eltervezzük. Eleinte csak egy-egy elemet kérünk csak megnevezni a gyermektől, majd az egész tervet ő állítja össze. Az alapozó időszakban szimbólumkártyákat használhatunk, később írjuk le a tervet. A tevékenységhez szükséges eszközöket vegyük számba és készíttessük elő a tanulóval, majd újra tekintsük végig az elvégzendő munkafolyamatokat. Nemcsak az aktuális tevékenység, hanem az egész nap, hét tervét elkészíthetjük, de ezeket egymástól elkülönített, állandó és a gyerekek által jól látható helyre tesszük!

A hiperaktív gyermeket nagyon zavarja, hogy folyamatosan látszólag össze nem illő kreatív gondolatok vannak a fejében, amelyeket nem tud megvalósítani. Jó technika erre (és felnőtt korban is használható), ha lejegyzi ötleteit, hogy később megvalósíthassa őket. Akár az osztályban is használhatunk úgynevezett Ötletfüzetet, amelybe az osztályban felmerült, de azonnal meg nem valósítható terveket jegyezhetjük fel (felírjuk, felrajzoljuk őket). Ha már bevált, elhelyezhetjük az osztályteremben bárki által hozzáférhető módon, így akár szünetben is beleírhatnak, rajzolhatnak a gyerekek, és adandó alkalommal (de minimum heti rendszerességgel, például az osztályfőnöki órán) átnézhetjük az ötleteket.

Ez a technika a feledékenység ellen más esetben is nagyon jól alkalmazható. Például ha a diák elfelejti fontos tevékenységeit, házi feladatait, bátorítsuk, hogy jegyezze fel az erre a célra beszerzett jegyzetfüzetben, vagy jól látható módon jelölje a könyvében (például színes öntapadós és később eltávolítható csíkokkal – „Post-it-note” – annak a lapnak a szélén, amelyen a lecke található).

Mind a hiperaktív, mind a magatartás-zavaros gyermeknek gyakran gondot okoz az idő múlásának érzékelése. Annak érdekében, hogy ezen a problémán segítsünk, érdemes mihamarabb megtanítani az óra használatára, és rászoktatni, hogy figyelje az óráját. Eleinte az osztályteremben a faliórán be is jelölhetjük (például Blue tackkel felerősített színes képpel vagy papírcsíkkal), mikor fog lejárni a feladatra adott idő. Az analóg órán a gyermek jobban tudja követni az idő múlását. Később elég lehet csupán azt felírni (a táblára vagy a feladatlapra), hogy mikorra kell végeznie a gyermeknek.

Hasznos gyakorlat lehet mind a hiperaktív, mind a magatartás-zavaros gyermek esetében, ha ismert szabályok (pl. játékszabály, iskolai szokásrend egyes szabályai, illetve mindennapi tevékenységek rendje) elismétlésére kérjük. Ezt tehetjük teljesen valós és természetes helyzetben is (például új társasjáték kiscsoportban való kipróbálása után a többieknek ő magyarázza el a szabályt, az osztályba látogatóknak ő mondja el, hogyan folyik a reggeli beszélgetés, a nála kisebb évfolyamú diáknak ő magyaráz el bizonyos szabályokat stb.), de ilyen feladathelyzetet teremthetünk is számára. Ezzel egyrészt szabályismeretét és -tudatát fejlesztjük, másrészt szerialitását is (hiszen a tevékenységek sorrendiségét is át kell gondolnia).

A PSZICHÉS FEJLŐDÉS ZAVARAIHOZ NEM ILLESZKEDŐ TARTALMAK

- A tanuló az elvégzendő munkát nem képes önállóan részfeladatokra bontani, mert szerialitása és a rész-egész viszony felismerése gyenge. Gondot okoz számára az idő múlásának érzékelése, a tevékenységek folyamatjellegének tudatos megélése. Megoldás, ha segítséggel kell a munkát részekre, lépésekre bontania, ha a munkafolyamatot valóban a tevékenység szintjén is részekre bontja. Először összegyűjti és szimbólumokat használva lerajzolja a munka tevékenységeit, ezeket ollóval egységekre feldarabolja, a darabokat sorrendbe helyezi, majd rögzíti. Ez a folyamatára vezeti majd őt a munka közben.
- Nem képes biztonsággal követni az idegen nyelven történő óravezetést, mert figyelme elterelődik, mert beszédhallása és beszédértése zavart mutat. Megoldást jelent az óravezetési kérések, információk megismétlése, a megismétlés során a leegyszerűsített és lerövidített változat közlése. Egyéni jelzésrendszer kiépítése (egy ismétlődő mozdulat, egy kártya felmutatása stb.), amely az SNI-gyermek számára elfogadható, és a többségi tanulók által is elfogadott, lehetőséget ad segítségkérésre. A projektmunka során a kooperatív tanulás módszertanából ismert tanuló párok kialakítása segíthet.
- Nem tudja követni a projektkészítés szóban ismerttetett lépéseit és instrukcióit. Szerialitásgyengesége kompenzálására egy folyamatkártya vagy a tábla bal felső részében kezdőbetűkkel lejegyzett folyamatlépések rögzítése előzheti meg az SNI-tanuló lemaradását a munkafolyamatban.
- A hosszabb ideig tartó projektbemutatót, amelyet társai prezentálnak, nem tudja követni, mert figyelemkoncentrációja fáradékony és elterelődik. Figyelemfelkeltéssel, akár csak egy, a látóterében tett mozdulattal, érintéssel, extrém esetben egy humoros közbeszólással figyelme ismét aktivizálható.

3.4 Kreatív kommunikáció 7–12. évfolyam

AZ ADOTT SNI-HEZ NEM ILLESZKEDŐ TARTALMAK

- A mindennapi élethez szükséges ügyekben, tranzakciókban nyelviileg képes helytállni, de stilisztikailag és viselkedésében eltér az elvárt normáktól. Elengedhetetlen, hogy ezekben a helyzetekben a pedagógus visszacsatolást teremtsen az SNI-diák számára az eltérés mértékéről. Adjon mintát arra, hogyan kellett volna helytállnia a helyzetben, kérje elismétlését, és legyen is elég ideje és türelme annak kivárására.
- Interakciói során gyakran nem képes a körülményeknek megfelelő stílust alkalmazni. Ismételtlen a helyzet felismertetése és korrigálása mintaadással a megfelelő pedagógusi magatartás.
- Gyakori, hogy nem képes magas fokú önállósággal olvasni, mert rendszerint a hiperkinézia, illetve a magatartászavar tanulási zavarokkal együtt fordul elő. A diszlexia megléte nagymértékben módosíthatja az olvasás és szövegértés színvonalát. Ebben az esetben a verbalitásra épülő idegennyelv-tanulás és -használat élvez prioritást.

3.5 Projektek a nyelvórán 7–12. évfolyam

A PSZICHÉS FEJLŐDÉS ZAVARAIHOZ NEM ILLESZKEDŐ TARTALMAK

- Az adott SNI-diák megérti az eszközök használatakor alkalmazott szabályokat, de ritkán tartja be azokat az eszközök használatakor. Ezt idézi elő gyenge szabálytartása és nem utolsó sorban az, hogy a hiperkinetikus diák kreatív. Ezt ki is használja: ha a tárgy, eszköz felkelti az érdeklődését, akkor hamar más funkciót lát meg benne. Az erre adott helyes pedagógusi magatartás az, ha figyelembe vesszük kreativitását, ennek meghatározott időkereten belül teret engedünk, hiszen az alkotóvágyat elfojtani felelőtlenység. Másrészt pedig az eszközök használatba vétele előtt ismertessük az azokra vonatkozó szabályokat és a szabályszegés következményét.
- Ha azt várjuk el tőle, hogy projektjében kifejti és hangsúlyozza a lényeges pontokat, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez problémát okoz az SNI-diáknak. A lényegkiemelés több okból kifolyólag is nehézséget okoz a figyelemzavaros gyermeknek. Ez fejlesztést igényel. A Kagan-féle kooperatív tanulásban alkalmazott módszer nagyon hasznosnak bizonyulhat. (A diák különböző szimbólumokkal minősíti a szövegben lévő információkat. Először csak egy szempontra figyelve egy jelet alkalmaz az új információra, majd amikor ebben rutint szerez, jelöli az ismert információt, később már csak az értelmezhetlent.) Mindezekből következik, hogy az önálló vázlatírás sokáig lehetetlen számára. A fokozatosság ennél a feladatnál is különösen fontos.

3.6 Internet/informatika a nyelvórán 7–12. évfolyam

Mint hogy a hiperaktív gyermek kézírása rendezetlen, sőt maga az írástechnika is figyelmet igényel a részéről, javasoljuk, hogy az íráshasználat fejlesztése érdekében a számítógépes szövegszerkesztő program eszközzintű használatát tanítsák meg neki, és bátorítsák. Ennek előnye – amellet, hogy a gyermek a tartalomra koncentrálhat – az is, hogy munkája végeztével a tartalom sérülése nélkül formázhatja meg írását (s ekkor csak a formai jellemzőkre kell figyelnie). Ebben az esetben elvárhatjuk a szép külalakot, és fejleszthetjük igényességét is. Természetesen ezt a lehetőséget sem csak az SNI-gyermeknek ajánljuk fel, hanem minden tanulóknak.

A hiperkinetikus tanulók számára az internethasználat az alábbi okok miatt célszerű:

- Életszerű.
- Eleget tesz az esélyegyenlőség követelményének a finommotorika fejletlenségének kiküszöbölésében.
- Az információs kommunikációs technika használatára tanít.
- A gyors információáramlás és ingerváltás segíti kompenzációjukat.
- Az interaktív lehetőség élményközpontúvá teszi a használatát.

A PSZICHÉS FEJLŐDÉS ZAVARAIHOZ NEM ILLESZKEDŐ TARTALMAK

- Ha a diákok nemzetközi projektben vesznek részt elektronikus levelezés segítségével, akkor ez az életszerű helyzet az írásbeliség és az internethasználat gyakorlására egy egyszerű lehetőség. Ebben a tevékenységben csak az időbeliség, a kivárási jelent majd gondot a hiperkinetikus diák számára – annak az időnek a kivárási okoz nehézséget, amire a válaszlevél megérkezik. Az előre tisztázott várható időtartam, a naptárban való megjelenítés, a türelem fokozása, a várakozási időre tervezett saját tevékenységstratégia megalkotása a helyes eljárás.
- Nem képes követni hosszabb beszédet és érvelést. Ha az előadó vizuális megerősítéssel is segíti a követést és megértést, akkor ez hatékonyan segíti az SNI-tanulót. Vizuális megjelenítést lehet alkalmazni a projektor, táblai rajz, szó- vagy ábrakártya használatával.
- Nem jelent számára problémát, hogy gyorsan átolvasson egy hosszú szöveget. Hiányosan, részleteket kihagyva fog olvasni, ezért szövegértésről, a szöveg ok-okozati összefüggéseinek meg-

értéséről nem beszélhetünk nála. Már a feladat kijelölésekor vegyük figyelembe egyéni időszükségletét, és közöljük vele, mennyi ideje van erre. Hívjuk fel a figyelmét az alapos és körültekintő olvasástechnika alkalmazására, még jobb, ha előre 2-3 megfigyelési szempontot adunk számára a szövegben. Ennek jutalmát is ismertetjük, ez kihívó és kalandos lesz a számára.

4. Tanulásszervezési formák

4.1. Az osztályterem atmoszférája

A hiperkinetikus diákok kis létszámú osztálytermeikben a speciális tárgyi és személyi feltételek biztosítása elengedhetetlen feltétele a viszonylag zavartalan oktatás megvalósításának.

4.1.1 Tárgyi környezet

Az osztályteremnek élettérnek kell lennie, ahol komfortosan érezheti magát a diák.

Ügyelni kell a terem falain használatos dekoráció és szemléltetés figyelemterelő és fixáló hatására. A tanulók stabilan kialakított, következetesen használt rögzített helyen üljenek. Részesítsük előnyben az egyszemélyes tanulópadokat!

A tanterem bútorzata legyen nagyon időtálló és kopásálló, mert az impulzív tanulók tárgyi környezete fokozottan és rövidebb idő alatt amortizálódik. A szélsőségesen problémás diákot lehetőleg egy csendesebb, kevésbé impulzív diák mellé ültessük. Térben jól elrendezett tárgyi környezetet alakítsunk ki, teret adva az egyéni, kiscsoportos helyváltoztatásokra. Alakítsunk ki jól, könnyen és stabilan használható tároló helyeket a diákok eszközei számára. A tárgyait rendszeresen leverő tanuló padján és napi taneszközein jó, ha használunk tépőzárat.

4.1.2 Személyi feltételek

Olyan pedagógusra van szükség, aki vezeti, menedzseli az SNI-diákot a tanórán.

A pedagógus mozogjon a teremben, legyen aktívan a gyermekek között.

A pedagógus használjon puha, lágy érintéseket.

A pedagógus igyekezzen gyakran szemkontaktust keresni a diákokkal.

4.2. A tanulásszervezési formák típusai

4.2.1 Frontális munka

Sem a hiperkinetikus, sem a magatartás-zavaros gyermek számára nem a leghatékonyabb tanulásszervezési forma. Általában minden olyan cselekvés, amelyet nem ő maga végez, kevésbé vagy rövidebb ideig köti le. Mivel azonban nem fosztható meg a többi ingertől, könnyen megragadhatja figyelmét valami más. A frontális óra viszont a tanártól kíván nagy aktivitást, könnyen elkerülheti figyelmét a gyermek alulmotiváltsága, vagy csak akkor veszi észre, mikor a gyermek már nehezen terelhető vissza a feladathelyzetbe. Ez viszont a többi diákra is bomlasztóan hat, így konfliktusforrást jelenthet. A magatartás-zavaros tanuló esetében is negatív viselkedéseket eredményezhet a frontális oktatás, mivel nincs tevékenyen lekötve, könnyen zavaróvá válhat viselkedése a környezete számára.

Mégis vannak helyzetek, amelyek kiválóan fejlesztik és aktivizálják a hiperkinetikus gyermeket frontális tanulásszervezési formában: a közös mozgásos feladatok, a mesehallgatás, zenélés mindenkiktől aktivitást igényel, így az SNI-gyermek figyelme is lekötődhet ezekkel a tevékenységekkel.

Más frontális helyzetekben nagymértékben növelhetjük a gyermek figyelmi és aktivitási szintjét, ha személyre szabott feladattal is ellátjuk, például külön megfigyelési szempontot kap.

4.2.2 Csoportmunka

A csoportmunka alapvetően nagyon aktivizáló forma, mert a munkában való folyamatos részvételt teszi lehetővé tagjai számára. Ennek az a feltétele, hogy a csoportnak kijelölt feladat jól körülírt legyen, időben, térben megfelelően strukturálódjon, és a csoporton belüli szerepek személyre szabottak és jól értelmezhetőek legyenek. Ellenkező esetben a közvetlen tanári kontroll hiánya miatt – különösen akkor, ha az osztályban SNI-tanuló is van – könnyen kudarcba fulladhat. Bármilyen alulstrukturált helyzetben agresszívvé, dominánssá vagy éppen kirekesztetté válhat a hiperkinetikus, illetve magatartás-zavaros gyermek. (Ennek kiküszöbölésére tett javaslatainkat lásd a kooperatív tanulásról szóló részben!)

Ez a munkaforma annak begyakorlására ad lehetőséget, hogy a spontán vagy irányított módon kialakítható csoportdinamikai történések aktív részese lehessen a tanuló. A csoportmunka közös eredménye hozzájuttatja az SNI-tanulót a közösséghez tartozás élményéhez.

4.2.3 Egyéni munka

Sok helyzetben a jól előkészített és változatos feladatokból álló önálló munka a legmegfelelőbb forma a hiperkinetikus vagy magatartás-zavaros gyermek számára. Bizonyos szempontból ez a helyzet a legingerszegényebb, ugyanakkor a legnagyobb aktivitást is ebben a tanulásszervezési módban élheti meg. További pozitívuma a foglalkoztatási formának, hogy a tanító a legkönnyebben így tud differenciálni.

Azon az órán is biztosítani kell önálló munkát, amikor az osztály ugyan dolgozik, de ő már fáradt, és nem tud a többiekkel együttműködni. Ilyen helyzetben szüksége lehet rá, hogy „kilépjen a szituációból”. Legjobb, ha ez fizikai eltávolodást is jelent. Akár egyéni feladattal el is küldhetjük a „gondolkodó sarokba”, amely nem számárpád, nem a megbüntetett gyermekek szégyenteljes helye, hanem az elmélyült önálló munkát végző diákok nyugodt kuckója (ahová természetesen nem csak az SNI-gyermek mehet el, hanem szükség szerint bárki az osztályból). Érdemes kiszámítani, mennyi az átlagos és a maximális figyelmi képessége a gyermeknek, és úgy szervezni az órát, hogy pihentető feladatok szerepeljenek a fáradási periódusban. Ebben segíthet az asszisztens vagy a gyógypedagógus. Így saját energiáinak, figyelmének egyéni összpontosítására adunk lehetőséget. Az individuális teljesítménycélhatárok megtapasztalásával, a saját eredményeire való büszkeség érzésével az egészséges énkép kialakulásának lehetőségét biztosítjuk. Egyéni fejlesztésre ad módot, ha a pedagógus segítséget nyújt a tanórán a tanulónak.

Egyéni munka esetén gondoljunk arra, hogy a különböző tempóban dolgozó gyerekek különböző mennyiségű és nehézségű feladatot kapjanak! Ha mégis valaki előbb elkészülne, álljon rendelkezésre külön (a füzetbe beragasztható) lapon rövid, egyszerű, segítséget nem igénylő és könnyen abbahagyható feladat. Ez különösen a hiperaktív és magatartás-zavaros gyermeknél fontos, hiszen ha kilép a feladathelyzetből, néha nehéz visszaterelni, illetve azonnal magatartásával hívja fel magára a figyelmet. Ezt megakadályozhatjuk azzal, ha arra szoktatjuk, hogy amikor elkészült, pihenjen (ha ezt igényli), vagy tovább dolgozzon egy plusz feladaton (ha még nem fáradt el).

Az egyéni munkát sose alkalmazzuk büntetésként! Előfordulhat az is, hogy a tanító úgy gondolja, hogy a tanuló túlonult izgatott ahhoz, hogy csoportban dolgozzék, és egyéni munkát ad neki, miközben a többiek valami érdekes feladatot oldanak meg közösen. Ha ilyenkor azt tapasztalja, hogy a hiperaktív diák a többieket figyelmezteti vagy rendetlenkedik, valószínűleg rosszul ítélte meg a helyzetet. Egy

magatartás-zavaros gyermek esetében azonban könnyen előfordulhat, hogy sem egyedül, sem csoportban nem tud dolgozni. Ekkor optimális megoldás, ha elvonulhat.

4.2.4 A pármunka

Mivel érdekeit gyakran durván és másokra való tekintet nélkül érvényesíti, az SNI-gyermekek a csoportmunkában eleinte rengeteg konfliktussal kell szembenéznie. Nagyon jó átvezetés lehet az egyéni munkából a csoport felé a pármunka, amelyben az együttműködésre ugyanúgy szükség van, mint a csoportban, de csak egy embert kell figyelembe venni. Javasoljuk, hogy még ekkor is (főleg, ha idősebb gyermekkel dolgozunk) először olyan feladattal kezdjünk, amely nem igényel folyamatos közös munkát, csak egy-egy önálló munka eredményének kicserélését vagy közös felhasználását.

4.3 Az egyéni megsegítés lehetőségei a különböző tanulásszervezési helyzetekben

FRONTÁLIS MUNKA

- A tanuló pedagógushoz közeli, térbeli áthelyezése (pl. közös utánzó, kifejező mozgás esetén)
- A térbeli közelséggel való mintaadás
- Személy szerinti megszólítások frontális óravezetés közben (biztatások, azonnali dicséret, pozitív megerősítések)

CSOPORTMUNKA

- Egyéni segítségnyújtás csoportok közötti mozgás közben közvetlenül az SNI-diáknak
- Egyéni segítségnyújtás csoportok közötti mozgás közben közvetve az SNI-diáknak úgy, hogy egy csoporttársát motiváljuk a segítségnyújtásra.
- Csoporton belül egyéni teljesítményének fokozására motiváljuk különleges szerephez, részfeladathoz juttatásával. Ebben az esetben sikerrel prognosztizálható részfeladattal bízunk meg.
- Egyéni folyamatára és ellenőrzőlista biztosításával segítjük meg tevékenysége végzésében.

EGYÉNI MUNKA

- Az egyéni munkatempó szerinti feladatvégzésre adunk lehetőséget „feladatbörze” biztosításával. A külön feladatok gyűjteményét papírokon tároljuk. A gyorsabb munkatempójú diáknak lehetősége van egyéni igénye szerint választani a felkínált feladatok közül, amelyek ingergazdagok, nagyon változatosak, és kihívást jelentenek az SNI-tanuló számára. Ezeket előre elhelyezzük a terem egy megszokott pontján, önkiszolgáló rendszerben működtetve.
- A pedagógus időről időre történő személyes segítségnyújtása halk hangerővel és a gyermek mellett helyet foglaló pozícióban történik.
- Pedagógusasszisztens alkalmazása a tanórán

4.4 A tanulásszervezés során felmerülő problémák és megoldásaik

A konfliktuskezelő stratégiák a mi esetünkben kiemelten fontosak, ezért rövid ismertetésüket elkerülhetetlennek tartjuk. A társas készségeket különböző problématerületekre osztjuk fel: a zaj kérdése; az ellenkező diák („tagadójancsi”), a kirekesztett, a szégyenlős, a domináns és az ellenséges diák, illetve személyközi konfliktusok és a segítség kérdése.

4.4.1 A zaj

A zaj kérdése a hiperaktív gyermek esetében igen fontos, hiszen egy csoportmunkában egyébként normálisnak tartható zajszint is erős és zavaró inger jelenthet számára. Ő maga is hajlamos bántó

hangadásra. Használjuk bátran a csendjelet (amely legyen egyértelmű és feltűnő, hogy akkor is észrevehető legyen a hiperkinetikus gyermek számára, ha éppen egészen mással van elfoglalva), a csendkapitány módszerét, illetve a suttogást.

4.4.2 A „tagadójancsi”

A „tagadójancsi” esetében nem célszerű kivárni, míg ellenkezése spontán gyengül. A gyermekek többségénél ez ugyan hamar bekövetkezik, de egy magatartás-zavaros gyermek esetében könnyen bemerevedhet ez a viselkedésmód. Inkább pozitív megerősítést alkalmazzunk, jutalmat, motiválást a feladatban való részvételre, hogy mihamarabb felismerje: a csoportban jobb helye van. A legjobb, ha a pedagógus úgy szervezi az órát, hogy maga a tevékenységben való részvétel legyen jutalomértékű, ugyanakkor – különösen eleinte és SNI-gyermek esetében – a jutalmazás összeegyeztethető a kooperatív tanulás módszerével. Ez a technika nemcsak a csoportmunkában, hanem a tanulás folyamatában bármikor alkalmazható. Ha a gyermek dacosságára tekintélyelvre alapozva és utasításokkal reagálunk, az alapvetően nem tekintélytisztelő hiperkinetikus és magatartás-zavaros gyermek hatalmi harcként értelmezi fellépésünket. Ezért fontos, hogy jelzéseink ösztönzők legyenek, a megfelelő magatartásról mindenképpen adjunk pozitív visszajelzést, a viselkedésre reflektáló kéréseinket lehetőség szerint mindig indokoljuk. (Például ahelyett, hogy „Most már fogd be a szád, és ülj vissza!” azt mondjuk: „Értem az izgatottságodat, de kérek, újra vegyél részt a közös munkában! Az előbbi javaslataid sokat segítettek a többieknek.”) Természetesen a mi visszajelzéseink mellett ugyanolyan nevelő értékűek a csoporttársak megjegyzései, akiket ennek a technikájára szintén meg kell tanítani. Erre a kooperatív tanulás módszertana részletes útmutatóval szolgál. Ez a technika az SNI-gyermekre is terápiás hatású, hiszen így felismerheti és meg tapasztalhatja, hogyan jut a legkönnyebben konszenzusra a környezetével.

4.4.3 A kirekesztett diák

A hiperkinetikus és magatartás-zavaros gyermek hétköznapi helyzetben is az átlagnál jóval gyakrabban és tartósabban kerül a kirekesztettség állapotába, ezért ezzel a kérdéssel folyamatosan foglalkozni kell az önismereti és csoportépítő foglalkozásokon. Sokuknál tapasztalható, hogy olyan mély élmény számukra a kirekesztettség, hogy még egy befogadó közegben is reflexszerűen reagálnak. Kikötés és hosszú idő kell ahhoz, hogy ebből a státusból a diák kiküzdje magát. Azért fontos ezt szem előtt tartani, mert bizonyosan tartósan inadekvát reakciókat mutat a gyermek, de ezt nem szabad rosszul értelmeznünk. Ismerve az előzményeket, ne az ő elutasítására reagáljunk, hanem fejezzük ki elfogadásunkat (ami nem könnyű feladat)! Ebben a drámapedagógiai eszközök, személyiségfejlesztő játékok mellett a legtöbb esetben pszichoterapeuta segítségére is szükség van.

4.4.4 A domináns diák

A hiperaktív és magatartás-zavaros gyermek gyakran erőszakosan akar érvényesülni, nincs tekintettel mások érdekeire és érzéseire, ugyanis erősen motivált helyzetben nehezebb esik bármi másra figyelnie. A dominanciára való törekvés rossz önértékeléséből fakadó kompenzálás is lehet.

A domináns diáknak meg kell tanulnia, milyen hatással van viselkedése a többiekre. Ebben segíthet az, ha a csoport vezetésének szerepe cserélődik: tapasztalja meg a domináns diák is, milyen az, ha őt irányítják. A kooperatív tanulásban alkalmazott visszajelzési technika különösen hasznos az SNI-diáknak. A többiek jó tükröt nyújtanak viselkedéséről, másrészt a legjobb, leghatékonyabb visszajelzés formáit is tanulja – erre bátorítsuk is.

4.4.5 Az ellenséges diák

A szabályok áthágása elkerülhető, ha a viselkedésre vonatkozó elvárásainkat mindig jól értelmezhetően közöljük az SNI-gyermek számára. Ezzel nagyon sok magatartásproblémát kiküszöbölhetünk. Fontos, hogy a környezet fizikailag és érzelmileg is kellő biztonságot nyújtson minden diák számára. Ha a gyermek viselkedése elfogadhatatlan, a kooperatív tanulás szimulációs játékokat alkalmaz, amelyben helyes (figyelmes, bátorító stb.) és helytelen (erőszakos, fenyegető stb.) viselkedésformákat modellez, majd csoportokban elemzik a különböző magatartásformák következményeit. Később ezek lesznek a hivatkozási alapjai annak, hogyan kezeljük az agressziót, és hogy ne a személyeket, hanem csak magát a viselkedést értékeljük.

Az agresszió mind a hiperkinetikus, mind a magatartás-zavaros gyermeknél gyakran előfordulhat, és komoly problémát jelenthet, ha nem megfelelően kezeljük. Ezzel a kérdéssel a módszertani fejezetben is foglalkozunk.

5. A tanulási folyamat keretében alkalmazott módszerek

5.1 Általános módszertani szempontok

Az iskolában a hiperkinetikus és magatartás-zavaros tanulók idegennyelv-tanítása során az alábbi szempontok figyelembevételére ajánlható:

- Egyéni differenciálás az ellenőrzés-értékelés során
- Figyelem- és emlékezetfejlesztő gyakorlatok beépítése az órák menetébe
- A gyermek feltétel nélküli, teljes mértékű elfogadása
- Kevés és félreérthetetlen szabályokat állítása
- Egyfázisú és rövid instrukciók adása
- Folyamatos pozitív megerősítés az idegen nyelv tanulása során

5.2 Az idegen nyelvi oktatás módszertani alapelvei

Mivel az adott SNI-gyermekeknek gyenge az önkontrollja, nagyon fontos, hogy az idegen nyelvi órákon is rendezett körülményeket biztosítsunk, amelyekben képesek orientálódni. A következetes magatartás segít abban, hogy a külső utasítás belső parancssá váljon.

Olyan játékos módszertani tárház kialakítása szükséges, amely figyelembe veszi a gyermekek speciális szükségleteit, és kudarc nélkül ad lehetőséget az idegen nyelv elsajátítására.

A legfőbb cél az, hogy felkeltsük érdeklődésüket az idegen nyelv iránt, és ez csakis úgy lehetséges, ha aktív és tevékenységszintű élményeket nyújtunk nekik az órákon. Ez nagy kreativitást, rugalmasságot kíván meg a pedagógustól, hogy megtalálja, hogyan teheti az órát színesebbé, a tananyagot több irányból is megközelíthetővé.

A legtöbb esetben a nyelvtanítás végső célja, hogy az SNI-diák önálló nyelvhasználatát kialakítsuk, azaz hogy egyre inkább képesek legyenek a nyelvet úgy használni, ahogy életszerűen szükséges. A tanulás lehetetlen eszközök nélkül. Feltétlenül szükségünk van szótárakra, nyelvtankönyvekre, magnóra, számítógépre, oktatójátékokra.

Úgy alakulhat, hogy egyes hiperkinetikus és magatartás-zavaros tanuló nem szívesen szólal meg az órán, nem vesz aktívan részt. Fontos, hogy tartsuk tiszteletben egyéni képességeit! A nyelvtanulás sokféle tényezője közül a leglényegesebb a motiváció. Dalokat, játékokat, szórakoztató és vicces feladatokat kell biztosítanunk. Igyekeznünk kell, hogy diákjainkat minél kevesebb kudarc érje! Alkalmazunk nyílt végű feladatokat, amelyeket minden diák a saját képességei szerint tud megoldani.

Minden osztályban különböző képességű diákok vannak, más-más a személyiségük, problémájuk, érdeklődésük. Ezért különböző megközelítéssel kell tanítanunk. Rugalmas módszert kell alkalmaznunk, amelyben a különböző tanulási stílusok és képességek megférnek egymás mellett. A vegyes képességű osztályokban kulcsfontosságú elv az átláthatóság. Mindenki pontosan értse, mi történik az órán!

A fegyelem fenntartása az egyik leggyakoribb probléma, amellyel az iskolákban a pedagógusok szembesülnek. A fegyelmelési problémák gyakran a hallás utáni megértési gyakorlatoknál keletkeznek. Ha az osztály fáradt, az órát testmozgással érdemes bevezetni, megszakítani. Ez mélyebb, tartósabb tudást eredményez. Számos ilyen játék van, amely jól működik a gyerekeknél. A pedagógusnak minden változtatás iránt nyitottnak kell lennie. Sok feladatot kell adnia, amely sikerélményt nyújt az SNI-diáknak (is).

A diákok idegennyelv-tanulásában, kommunikációjában prioritást élvez a folyamatosság a nyelvi helyességgel szemben. Ha túl sok a hibajavítás, a gyerekek kedve alábbhagy, az idegennyelv-tanulás iránti motivációjuk csökken. Elég időt és teret kell adni a tanulói idegen nyelvű előbeszéd számára.

A szerepjáték nagyon fontos az idegen nyelv tanításakor. Az ilyen típusú játékokban a kommunikáció kreatív, önálló és ötletgazdag lehet. Lényeges, hogy a tanulók jól ismerjék szerepüket, már a játék elején elegendő információt kapjanak róla. Lehetőleg kellékek, eszközök használatával kell gazdagítani a feladatot.

A poszterkészítés is hasznos nyelvtanítási módszer a hiperkinetikus gyermekek estében. Konkrét célt és értelmet ad a munkának. Biztosítja, hogy a csoportmunka eredményeként valamilyen idegen nyelvi mű készüljön. A poszterek lehetővé teszik, hogy visszajelzéseket kapjunk tanulóink tudásáról, ők maguk is viszonyítási alapot kapjanak saját tudásukról.

5.3 A tanóra mentőövei

A hiperkinetikus és magatartás-zavaros gyermekek oktatása során bármikor előadódhat az a helyzet, hogy a tanóra oktatási folyamata időszakosan megszakad, hosszabb időre blokkolódik, megsemmisül egy diák vagy a diákok szélsőséges, előre nem kiszámítható extrém viselkedése miatt.

Az alábbi okok szoktak előfordulni:

- Erős időjárásfront-váltás
- Az előző tanóra sikerélménye vagy éppen frusztrációja
- A tanórák közötti szünetben történt izgalomfokozódás
- Erős szolidáris problémafelvétel egy iskolatárs iránt
- Éhségérzet az ebédidőhöz közeledvén
- Elfáradás a tanítási nap vége felé
- A tanóra szokásrendjében történt drasztikus, akár egyszeri változás is
- Óralátogató idegenek vendégeskedése
- A szülő telefonhívása a gyermek mobilján szünetben
- Otthoni, frusztrációt okozó érzelemingadozás

Javasolt „mentőövek” a tanóra megmentésére:

- Hiteles, indulat nélküli, teátrális énközlés a pedagógus részéről
- Humoros és meglepő verbális fordulat bevetése
- Az akut szélsőségesen rossz állapotban lévő gyermek vagy gyermekek szokatlan szerepbe való azonnali bevonása
- Mozgásos, vidám játék kezdeményezése
- A tanóra „beszüntetése” és az osztály látszólagos otthagynya egy kecsgetető jutalom érdekében célfeladat kijelölésével

- Meglepő, a megszokottól eltérő tárgy/tárgyak bevonása az órába, ami(k) a tanár tartalék eszköztárából való(k), (időzítésre alkalmas konyhai óra, labda, titokdoboz)
- Rövid (pár perc) idejű feladatvégzéssel elérhető apró édesség, jutalom, amely a vizuális térben való megjelenítéssel aktív motiváló hatású lehet akár a legegyszerűbb, legalapvetőbb viselkedési szabály betartására vagy tanulási teljesítmény elérésére
- A tanítási tér drasztikus és gyors megváltoztatása (bútorok részleges vagy teljes átrendezése, térben való fordulások stb.)

5.4 Tanulási módszerek

Nagyon támogatjuk az iskolán kívüli tevékenységeket (múzeumlátogatás, könyvtárlátogatás, tanulmányi kirándulás stb.), hiszen változatos és ingergazdag környezetben juthatnak új információhoz a gyerekek, ami a hiperaktív tanuló számára különösen fejlesztő hatású, emellett a szociális viselkedés normáit valós helyzetben, idegenekkel hitelesen gyakorolhatja. Mindenképpen fontos, hogy tevékenységgel kapcsoljuk össze ezeket a látogatásokat; konkrét, jól körülírt feladatokhoz kapcsolódjon. Itt is fontos a tervezés, hiszen a hiperaktív gyermek a számára ismeretlen helyzetben, új térben könnyen kibillenthető stabilitásából.

5.4.1 A drámajáték

Mint hogy a színészi játékkal ellentétben a drámajáték során az ember nem „lényegül át”, hanem tudatában van annak, hogy csupán játszik, ugyanakkor majdnem teljes érzelmi élményhez jut, a valóságnak szinte tökéletes modellálása. Ezért kis kockázattal járó és befolyásolható gyakorlásnak is felfogható. Az SNI-gyermek mindent szeret kijátszani, dramatikusan megjeleníteni, ezért a lehető legtöbb helyzetben alkalmazzuk! A drámajáték egy alkalmas módszer, mert a leghatékonyabban a gyakorlati cselekedetek révén lehet tanulni, mert

- 10%-át jegyezzük meg annak, amit olvasunk;
- 20%-át, amit hallunk;
- 30%-át, amit látunk;
- 50%-át, amit látunk és hallunk;
- 70%-át, amiről önmagunk beszélünk;
- 90%-át jegyezzük meg annak, amit önállóan kipróbálunk és végrehajtunk.

A drámapedagógiai munka során alkalmazott gyakorlatok alkalmasak a hiperkinetikus, magatartászavaros gyermekek

- helyes kapcsolatfelvételének kialakítására;
- személyközi kapcsolattartásaik megfelelő kivitelezésére;
- érzelmeik adekvát és kontrollált kifejezésére;
- a családi szocializációjukban adódó hiányosságok kompenzálására;
- a társas viselkedési készségek fejlesztésére;
- a helyes empátiás viszonyulás kialakítására.

5.4.2 A játék

A játék motiváló hatású, önmagában is emeli az aktivációs szintet, és jutalmazó értékű, ezért mind számonkérésre, mind gyakorlásra alkalmazzuk, például a rejtvényformát (keresztrejtvény, szórejtvény, betűháló) vagy a vetélkedő formát (csoportverseny, kvízzjáték stb.). A hiperaktív gyermek amúgy is nagyon szeret versenyezni, a versenyhelyzet rendkívüli módon motiválja. Figyeljünk azonban arra, hogy számára csak a győzelem lehet megfelelő. Próbáljuk afelé terelni, hogy saját korábbi eredményéhez (és ne osztálytársaihoz, és semmiképpen ne a csoporttársaihoz) képest törekedjen többet elérni.

Mind a játék, mind a drámajáték esetében fontos, hogy az adott SNI-diák számára előre, pontosan rögzített és számára értelmezhető formában közöljük a játékok, tevékenységek szabályait. Ezenfelül a szabályok következetes betartatása, szabályszegés esetén a figyelmeztetés és szankcionálás elengedhetetlen. Számítani lehet arra, hogy a hiperkinetikus gyermek csak egy hosszabb ideig tartó szoktatási idő után lesz képes a játékszabályok következetes alkalmazására, de azoktól egy pillanatra sem térhet el a pedagógus. Ellenkező esetben saját maga, a hiperkinetikus gyermek és a többségi diákok számára hosszabbítja meg a szoktatási folyamatot. Ez a pedagógus felelőssége.

5.4.3 A projektmódszer

A módszer lehetőséget ad a hiperkinetikus és a magatartás-zavaros gyermek számára kreativitása, problémamegoldó és konstrukciós képessége kibontakoztatására. A módszer lényege, hogy egy témát különböző tantárgyakból és tevékenységekből kiindulva, több oldalról megközelítve és egy produktum létrehozásának céljával dolgoznak fel. Szabadabb, órarendszerbe nehezen illeszthető módszer.

Nagyon motiváló, figyelemfelkeltő és érdekes módszer, amely kiválóan alkalmazható SNI-gyermekek esetében is, de nagyon ügyeljünk arra, hogy világosak legyenek a szabályok és a célok, az eszközök és a határok. Megvalósítható kooperatív módon (amikor a projektet a gyerekek találják ki és vezénylik le minimális tanári segítséggel), illetve tanár irányításával. Amennyiben magatartás-zavaros vagy hiperaktív gyermek van az osztályban, eleinte javasoljuk a teljes tanári irányítást nagyon körültekintő szervezéssel és folyamatos jelenléttel, majd egyre több kooperatív elem beépítésével.

A projektmódszer előnyei hiperkinézia, magatartászavar esetében:

- Az időfolyamat átlátása, a kezdő- és végpont közötti történések, tevékenységek tudatos megélésre ad lehetőséget (az adott SNI-típusnak éppen az időbeliség kezelése okoz problémát).
- A stratégiai lépések egymásutániségének következetes betartása fejleszti a szerialitás terén meglévő gyengeséget.
- A megoldáshoz, eredményhez vezető különböző utak, folyamatok mérlegelése, a döntések meghozatala segíti impulzív tulajdonságaik kontrollját.
- A csapatmunka terén szerzett élményközpontú tapasztalataik az alkalmazkodási képességet fejlesztik.
- Alkalmat ad a változatos eszközhasználatra, oktatási segédanyagok alkalmazására, ami egyértelműen csökkenti az inger unalmát.

5.4.4 A vita

A vita módszere rendkívül fejlesztő a gondolkodás, a kommunikáció és a szociabilitás szempontjából is. Körülírt szabályok szükségesek, mert hiperaktív és magatartás-zavaros gyermekeknél könnyen indulatkitöréseket eredményezhet. Helyes, ha a vitában a szerepek és álláspontok cserélődnek, vagyis egy gyermek érveket és ellenérveket is megfogalmaz a témával kapcsolatban.

5.4.5 A gondolattérkép

A fogalmak kialakításának, fejlesztésének, rendszerezésének eszköze lehet a gondolattérkép. Technikája a következő: a középre kerülő témamegjelölés köré a gyerekek ahhoz kapcsolódó kulcsfogalmakat gyűjtenek. Ezeket a kulcsfogalmakat további elemekkel bővítik. Az elemek és fogalmak közötti különböző szintű kapcsolatokat jelölik. Ez erős vizuális inger, az SNI-gyermekek számára pedig könnyebb az információt vizuálisan megragadni, mint auditívan. Természetesen pontos szabályrendszere van (mit milyen színnel lehet jelölni stb.) A gondolattérkép mozgásossá is tehető.

5.5 A pedagógustól elvárható magatartásformák

5.5.1 A mindent eldöntő attitűd

A pedagógustól elvárt optimális viselkedésformák taglalása előtt fontos tisztázni az attitűd jelentését, összefüggését a viselkedéssel.

Attitűdnek nevezzük a tárgyakhoz, emberekhez, emberek csoportjához, fogalmakhoz kapcsolódó pozitív vagy negatív minőségű, intenzitásában eltérő viszonyulást, érzelmet és ítéletet. Az attitűd tehát nem maga a viselkedés, hanem a viselkedés előkészülete, előfeltétele. Az attitűd megelőzi a viselkedést.

Az attitűd ismerete, ha nem is elégséges, de szükséges feltétele a cselekvés, viselkedés megértésének.

5.5.2 Az attitűdök funkciói

- Az adaptív funkció azt jelenti, hogy az ember olyan személyek, utak felé irányul, amelyek nagyobb lehetőséget nyújtanak előnyösnek értékelt céljai megvalósításához, és segítenek elhárítani a hátrányos következményeket.
- Az énvédő funkciók segítenek megvédeni az egyént saját elfogadhatatlan impulzusaitól. Ez a funkció csökkentheti a belső problémák okozta szorongást.

Az attitűdbe beleérthető funkciók:

- Az érték kifejező funkció az „én” megerősítésére szolgál, az ember önmagáról alkotott képének stabilizálását, önazonosulását jelenti.
- Az ismeretfunkció értelmében az embereknek szükségük van referenciakeretekre, hogy megértsék saját világukat.

Az attitűdök elárulják, hogyan vélekedik valaki önmagáról, csoportjáról, cselekedetéről. A különféle attitűdök egy érzelmi viszonyulást képeznek, amelyek bizonyos irányba valószínűsítik a bekövetkező cselekvést. Az attitűd megmutatja, milyen pszichés feltételek szabályozzák a gondolkodást, a védekezést, az elutasítást vagy a közelítést.

A pedagógus attitűdje elárulja, hogy az adott tanító, tanár, nevelő hogyan vélekedik önmagáról, gyermekcsoportjáról, s a gyermekcsoportban lévő hiperkinetikus, magatartás-zavaros diákról. A pedagógus attitűdjei olyan érzelmi viszonyulást képeznek, amelyek egy bizonyos irányba valószínűsítik a pedagógus bekövetkező cselekvését, kommunikációját a hiperaktív gyermek és ugyanakkor a többségi tanulócsoporthoz felé. Az adott helyzetben a pedagógus attitűdje megmutatja a hiperkinetikus szindrómás diák, diákok iránti gondolkodását, védekezését, elutasítását vagy elfogadását.

Az SNI-gyermek számára kívánatos pedagógusi magatartásformák alapja a megfelelő attitűd. Minden gyermek (köztük minden SNI-gyermek) számára a legfontosabb, hogy a pedagógus elfogadó, meleg, szerető légkört biztosítson. Fogadja el még rossz tulajdonságaival együtt is, annak ellenére, hogy rossz viselkedését elutasítja. Fontos az együttérzésre való törekvés, amelynek alapja, hogy a problémás helyzetben is törekedjen megérteni, mi játszódik le a gyermekben.

Itt, ezen a ponton kapcsolódik az eddig taglaltakhoz az adott SNI-diákok fokozott intuitív képessége, amelyről a hiperkinetikus tünetegyüttes előnyeinel írtunk. Hétköznapi megfogalmazásban ez úgy hangzik, hogy a hiperkinetikus diák belső pszichés radarja már akkor érzi, felméri és beméri a pedagógus iránta megnyilvánuló aktuális attitűdjét, amikor a pedagógus még nem is került vele valós interakcióba, kapcsolatba, csak közeledik felé. A pedagógusnak, akinek a csoportjában hiperkinetikus diák van, nagy önkontrollra van szüksége viselkedése és kommunikációja terén.

5.5.3 A hiperkinetikus gyermek a pedagógussal kétszemélyes helyzetben

Jó tudni, hogy az SNI-gyermek kétszemélyes helyzetben máshogy működik, mint osztályban. A hiperkinetikus gyerek könnyebben kezelhető, kedvesebb, ilyenkor kellemesebb vele foglalkozni. Nehezebb napjain viszont ezekben a helyzetekben a legnehezebb vele. A magatartás-zavaros gyermekek ezzel szemben éppen azokkal viselkednek a „leglehetősebbül”, akik közel állnak hozzájuk. Mégis nagyon hasznos, ha az osztálytanító (korrepetáláson vagy fejlesztő órán) rendszeresen kettesben van SNI-tanítványával. Az ilyen alkalmak lehetőséget teremtenek arra, hogy egy sajátos kapcsolat alakuljon ki közöttük, a pedagógus anélkül figyelhesse meg tanítványát, hogy a többiekre is ügyelnie kellene, és hogy megérthesse, mit miért tesz. A diáknak is jó tapasztalat, hogy csak rá figyelnek, most csak ő a fontos.

5.5.4 Az elvárható pozitív pedagógusi attitűdök a hiperkinetikus, magatartás-zavaros gyermekhez

- Elfogadó, toleráns: Az AD/HD szindróma következtében fellépő igény ismeretében a speciális készségek és képességek – az átlagtól bármely irányban eltérő – tűrőképessége
- Megértő, empatikus: A diagnosztikus jellemzők ismerete, valamint ennek tükrében az ezzel járó eltérő élethelyzetek és szubjektív érzések, egyéni eltérések elfogadása az együttérzés alapján.
- Alkalmazkodó, flexibilis: A speciális nevelési igény okozta, nagy variációs lehetőségű nevelési helyzetekre való gyors, adekvát reagálás
- Nyílt, egyenesen kommunikáló: Saját érzések, gondolatok, vélemények adekvát, időben történő, őszinte, szemtől szembe való közlése
- Jó humorérzékű, optimista: A nehéz és eltérő nevelési helyzetekben is optimális jövőképet feltételező; a furcsaságokat és problémákat alkalomadtán humorral képes áthidalni.
- Megbízható, következetes: Szokásrendjében, értékítéletében kiszámítható; az elvárható módon igyekszik megoldani helyzeteket.
- Önfegyelmet gyakorló, kiegyensúlyozott:
  - Az igazsághoz feltétlen ragaszkodó: A speciális nevelési helyzetekben, frusztráció és nehézség esetén az igazságtartalom felkutatására, elfogadására, megértésére és feldolgozására való belső motiváltságú igény
  - Balanszírozásra alkalmas: Az adott speciális nevelési helyzetet mérlegelve a következetes helyzetkezelési módot rugalmasan, alkalomszerűen elhagyni vagy megváltoztatni képes készenléti állapot, de ezzel együtt a későbbiekben képes visszatérni az eredeti elvekhez.

Az adott SNI-gyermekek oktatásának-nevelésének lényegi feltétele a fent felsorolt attitűdök egyidejű megléte a speciális nevelési helyzetek optimális megvalósításához.

5.5.5 A pedagógusnak javasolt kommunikációs formák

A tanár kommunikációs attitűdje minta a gyermekek számára. Ezért jelentős, hogy ne csak a tanórák kommunikációs helyzetgyakorlatai idején, hanem minden (verbális és nemverbális) megnyilvánulása során tudatában legyen annak, hogy ő a példa a gyerekek számára. Minta a többi gyermek számára az SNI-gyermekhez való hozzáállásban, ugyanakkor minden egyes megnyilvánulása minta a szociális helyzetekben nehezen eligazodó SNI-gyermek számára is.

Mint már korábban is írtuk, rendkívül fontos az instrukciókat gondosan megfogalmazni. Az utasítás legyen egyértelmű, rövid, és mondjuk lassan! Kerüljük a halmazott és összetett instrukciókat! Például a „Nyisd ki a könyved a 42. oldalon, olvasd el, és oldd meg az első feladatot!” instrukciót a következő módon tehetjük az SNI-gyermek számára értelmezhetővé és könnyebben kivitelezhetővé: „A 42. oldalon nyisd ki a könyvet!” – a legnehezebben megjegyezhető információ van a mondat ele-

jén, amelyet megerősíthetünk azzal, hogy felírjuk a táblára is. Maga a cselekvés azzal segíthető meg, hogy mi magunk is kinyitjuk a könyvet, esetleg csak imitáljuk. Az oldalszám megjelölése nélkül könnyen terelődik a gyermek figyelme a könyv színes képeire. A könyv kinyitását követően adhatjuk az újabb utasítást: „Most keresd meg az első feladatot!” – ennél a pontnál szintén könnyen elterelődhet a figyelme, eleinte (és nehezebb napjain vagy fáradtabb állapotában) odaléphetünk mellé, és megmutathatjuk neki, hol is van a feladat. Ezután olvassuk el a feladatot, az utasítást esetleg közösen értelmezhetjük. Munkavégzés közben azonban – különösen eleinte – célszerű újabb instrukciók adását mellőzni, hiszen ezzel újra eltereljük a figyelmét. Ha ez nem kerülhető el, illetve így kívánjuk fejleszteni a gyermeket, a munka „megzavarása” után ügyeljünk arra, hogy a gyermek visszatérjen a feladatvégzéshez.

Az instrukció sikerét segíti elő az is, ha szemkontaktust veszünk fel a gyermekkel, s amennyiben ez számára nem automatikus, megérinthetjük, s kérhetjük, hogy nézzen a szemünkbe. Ennek általában nagyon jó hatása van a gyermekekre, hiperaktív tanítványunknak a figyelem összpontosításában is segít.

Már jól olvasó gyermek esetében az is segíthet, ha az egyes lépéseket leírjuk. Ebben az esetben akár az instrukciót tartalmazó lapon is jelölheti (például úgy, hogy az utasítást kipipálja), hogy mely részével végzett a feladatnak, így könnyebben látja, mi a következő teendő.

Az SNI-gyermek számára segítséget jelent, ha a pedagógus nem követel, utasít, parancsol („Csend!”, „Nem beszél!”, „Rendesen megy!”), hanem felkér, udvariasan felszólít, és használja azokat a formákat, amelyeket maga is elvár („Legyetek szívesek csendben dolgozni!”, „Úgy menjünk a folyosón, hogy másokat ne zavarjunk!”), hiszen a partnerség fontos a hiperaktív gyerekeknek. A hiperaktív gyerek számára elfogadhatóbb az instrukció, ha a tanító megokolja azt („Ahhoz, hogy tovább tudjunk haladni, nyissuk ki a munkafüzetet!”) Az „Engem most zavar, hogy ilyen hangosan beszélsz. Kérlek, kicsit csendesebben!” típusú közlések sokkal kódolhatóbbak, a fegyelmezésben sokkal hatékonyabbak, mert az indoklás személyes közlést tartalmaz. Hiszen a szabályokra való hivatkozásnak nincs jelentése számára, de a személynek van.

Fegyelmezési helyzetben nem segít, ha a tanár fenyegetőzik, vagy olyan belső szabályokra hivatkozik, amelyek még nem interiorizálódtak, nem váltak belsővé. Fontos azt is tudatosítani, hogy a gyerek kihágásai a gyerek nehézségeiről szólnak, nem a tanárról. Ha a pedagógus félreérti őket, fennáll a veszélye, hogy sehova sem vezető hatalmi játszma bontakozik ki egy sokkal könnyebben kezelhető helyzetből. A gúny és a büntetés sem segít, ugyanis a gyerek szorongását növeli, a tüneteit is erősíti. Célravezetőbb az azonnal megvonható előnyökkel való operálás és a belátható időtartamra vonatkozó büntetés. Az osztályban tanuló többi gyereket is buzdítsuk arra, hogy az SNI-gyermeknek ne a szabályokra hivatkozzanak. Tudnunk kell azonban, hogy a legfontosabb a tanári minta.

Fontos a gyermek érzéseit felismerni és helyesen dekódolni. Ezután nevezzük meg értékelésmentesen („Látom, nagyon bosszús vagy.” vagy „Értem, miért mérgelődsz.”). A bírálatmentes visszajelzés azért is elengedhetetlen, mert a szociális érzékelés (mások érzéseinek, szándékainak felismerése, értelmezése) és az önérzékelés (saját érzéseinek, állapotának felismerése, értelmezése) egyaránt sérült a magatartás-zavaros és a hiperaktív gyereknél. Ha csak megnevezzük, dekódoljuk érzéseit, elismerjük róluk, hogy jogosak, hiszen a gyermek vélt sérelme is jogos a maga szempontjából, de ilyen helyzetben egyúttal jelezzük a többiek szempontjait. Ezáltal lehetőség nyílik annak felismerésére, hogy nekik is segítségre lehet szükségük. Sokszor a felnőtt a gyermek érzelmi állapotával kerül konfliktusba, holott az érzelmek mögötti problémákat kellene kezelnie.

Megfigyelhető az SNI-gyermek részéről egy állandó provokáció: folyamatosan teszteli, hol vannak a határok. Ezért a határt mindig ugyanott kell meghúzni (mégpedig jóval a tanár tűrésküszöbe felett), hiszen ha a pedagógus indulatos lesz, csak tovább fajulhat a helyzet. Fontos, hogy a tanár folyamatosan készenlétben álljon, többször megerősítse ugyanazt. Ez meglehetősen frusztráló számára, ugyan-

akkor rámutat saját bizonytalanságaira is. Fakadhat ebből tekintélyesülés, de fejlődhet általa tanári önismerete.

A gyermek igényli a folyamatos tanári figyelmet. Erre azért van szüksége, hogy önmagát képes legyen érzékelni (ez nem önzés). A pedagógusnak meg kell tanulnia, mikor mennyit biztosítson ebből a gyermek számára. A figyelemmegvonás regulázó hatását, terápiás értékű, amennyiben sikerül elérnünk, hogy a gyermek a nem teljes odafordulás idején is érzékelje, ilyenkor is tudja, hogy számon van tartva. Ez egyáltalán nem könnyű feladat, hiszen figyelmünk állandó fenntartása mellett következetesen meg is kell azt osztanunk úgy, hogy az SNI-diák erről mindig bizonyosságot szerezzen.

5.5.6 A pedagógusi érzések, vágyak, félelmek, meggyőződések és előítéletek hiperkinetikus, magatartás-zavaros kórkép vonatkozásában

EMÓCIÓK

A pedagógus az őszinte és nyíltan vállalt érzései jelenthetik egy jó diák-tanár viszony alapját. Fontos, hogy a pedagógus képes legyen szeretni a hiperaktív-figyelemzavaros gyereket is. Ők ugyanúgy szerethetők, mint bármelyik tanítványunk!

VÁGYAK

A pedagógus emberi és szakmai vágyait igazítsa a realitásokhoz! Az irreális álmok nem teljesülnek, és kudarcélményhez vezetnek. A pedagógus felelőssége, hogy ismerje diákjai speciális szükségletét, és ehhez illeszkedve fogalmazza meg vágyait.

FÉLELMEK

Jobb velük szembenézni, mint eltusolni létezésüket. Mindenkinek vannak, lehetnek különböző félelmei, mindannyian emberek vagyunk. Nézzünk szembe saját félelmeinkkel! Kiderül, hogy nincs is mitől tartanunk. Szoronghat egy pedagógus például attól, hogy az imént még a folyosón rohangáló, „felpörgött” gyerek hamarosan szétzilálja most kezdődő tanóráját. Mint azt már elmondtuk, a hiperaktív diáknak erős az intuitív érzéke, emiatt megérzi, felismeri a pedagógus félelmét, így nagy valószínűséggel be is teljesíti azt. Ezért jobb, ha a pedagógus szembenéz saját aggodalmával, és fölkészül a nemkívánatos helyzet megelőzésére. Jusson eszébe, hogy az SNI-tanulón kívül van még másik, huszonvalahány többségi diákja is!

MEGGYŐZŐDÉSEK

Az elvárható „hasznot” elsősorban a pozitív irányultságú meggyőződések jelzik előre. Az AD/HD-diák pedagógusa legyen arról meggyőződve, hogy képes uralni a helyzeteket, legyen meggyőződése, hogy tanulója legjobb érdekeit azzal szolgálja, ha megtartja higgadságát vele szemben!

ELŐÍTÉLETEK

Az előítéletekkel feltétlenül óvatosan kell bánnia a pedagógusnak. Tudatosan győzze le negatív előítéleteit, mert ezek drasztikusan rombolják a diák-tanár viszonyt, félrevezetik a pedagógust a hiperaktív-figyelemzavaros gyermek valódi értékeit illetően.

5.5.7 Fontos tanácsok a pedagógus számára

- AD/HD-s gyermek csak olyan helyzetben képes nyugodtan viselkedni, amikor környezete is nyugodt. Ezt a pedagógusnak kell megteremteni!
- Magatartási szélsőségek esetében meg kell őrizni a nyugalmat: az indulatmentes reagálás az elvárt! Objektív közlés és összegzés a hatékony.
- Azokban a helyzetekben nem várható el nyugodt viselkedése, amikor örömeiben, meglepettségében vagy unalmában kerül izgatott állapotba! A nagyobb családi események (üdülés, költözés, vendégség stb.) is változást okozhatnak iskolai teljesítményében a hétköznaphoz képest.

- A túlzott figyelem megerősítheti a provokáló, nemkívánatos viselkedést! Nagyon jól beválhat, ha a kedvezőtlen magatartást – feltéve, ha nem ön- és közveszélyes – egyszerűen figyelmen kívül hagyja a pedagógus! Pozitív cselekvések, teljesítmény esetén viszont nagyon hatékony, megerősítő jelentősége van a csak neki szóló odafordulásnak.
- Környezete jól szervezett legyen, mindennek legyen meg a konkrét helye!
- Némely gyermek folyamatosan babrál valamit (ceruzáját, pulóverét rágcsálja). Ha ezért megszüdjük, az csak ront a helyzeten. Célravezetőbb ilyenkor elterelni a figyelmét. El kell fogadni, hogy nyugtalanságát csillapítani igen, de teljesen megszüntetni soha nem lehet. Gyakori, hogy valami puha, de tartós, nehezen tönkretelhető eszköz (pl.: homokkal töltött léggömbfigura) nyomkodása enyhíthet az izgágaságon.
- Abszolút mértékben kerülni kell az aggályok hangoztatását! (Pl.: „Tudod mi lesz belőled, ha így folytatod?”)
- Fontos, hogy erőfeszítéseit pozitív megerősítés kövesse. Mindig tudatosítsuk a pozitív viselkedést! Azonnal el kell mondani, és konkrétan meg kell nevezni a pedagógus őszinte érzéseit. („Nagyon boldog vagyok, hogy magadtól is eszedbe jutott bepakolni a táskádat!”)
- A pedagógus mindig az SNI-tanuló tettét minősítse, és ne magát a gyermeket! Ha állandóan azt hallja, hogy ő rossz, nevetlen..., akkor azzal fog azonosulni, hiszen úgy érzi, akármit is tesz, semmi se jó.
- Az SNI-gyermek érezhet haragot, elkeseredettséget. Ez teljesen természetes, és ezt vele meg kell beszélni! De nem fejezheti ki negatív érzelmeit durva tettekkel, rombolással stb. A dühroham alatt eredménytelen vele a vita. A legcélravezetőbb, ha nyugodt közegbe próbálja a pedagógus terelni, és közölni vele, majd ha lehiggadt, megbeszélhető minden. Sokat könnyíthet, ha egy kis humorral tudja a tanár szemlélni a nehézségeket.
- A hosszú távú cél az, hogy őszinte és nyílt kommunikációval tanítsuk és vezessük rá a következőkre: figyelje meg saját magán szervezete változásait; ismerje fel, ha „fel van pörögve” és azt is, ha nyugalomban van; megfigyelését fogalmazza meg, és kommunikálja környezetére felé is. A kritikus helyzetekben saját maga észlelje, hogy félre kell vonulnia!
- Kössön a pedagógus kölcsönös megállapodásokat vele, és együtt gondolják át, hogyan segítheti munkájában! Ha már idősebb, írhatnak szerződést arról, mit ígért, és mit kap cserébe.
- Akár meg is kérhető a gyermek, hogy nehézségi fok szerint pontozza az egyes feladatokat. Ez alapján lehet egy heti maximálisan elérhető pontot kiszámítani. Ha ezt eléri, akkor egy közösen megállapodott jutalomban részesüljön. Ha kevesebbet, akkor kapjon pótfeladatokat, amelyek ne tartsanak tovább 10 percnél, hogy jól átlátható legyen számára időben is az elvégzendő feladat!

5.6 A többségi diákoktól elvárt magatartásformák

Az ép gyermekek is sokat nyernek abból, ha inkluzív iskolába járnak: a speciális megsegítési módok nagy része, az egyénre szabott, gyermekközpontú bánásmód, a differenciált tanórák, a hangsúlyosabb készségfejlesztés, az érdekes és újszerű szemléltetési módok rájuk is fejlesztő hatással vannak. A speciális nevelési igényű tanuló jelenléte pedig toleranciára, a másság elfogadására tanítja őket. Megtanulhatják a sérültekkel való együttélést, mégpedig teljesen természetes módon.

Hasznos lehet azt is tudni, hogy minél fiatalabbak a gyermekek, annál természetesebben és egyszerűbben fogadják el és be a tőlük akár nagy mértékben különböző osztálytársat is. Megfelelő tanári hozzáállással, előkészítéssel, a szükséges információk biztosításával azonban nagyobb diákok is könnyen elfogadhatják ezt a különleges helyzetet.

Tudni kell azt is, hogy az SNI-gyermek fogadásakor érdemes az osztálylétszámot csökkenteni. Ehhez segítséget jelenthet, hogy a speciális nevelési szükségletű gyermek sérülése mértékének arányá-

ban két, illetve három főnek számít. Nem célszerű egy osztályban e területen járatlan pedagógus és tantestület esetében egynél, tapasztalt kolléga esetében kettőnél több hiperkinetikus vagy magatartás-zavaros gyermeket tanítani. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egyes sérüléseket könnyebben, másokat nehezebben tolerálnak maguk a magatartás-, illetve hiperkinetikus zavart mutató gyermekek. Az előbbieket a tanulásban, illetve értelmileg akadályozott diákokkal nehezen oktathatók együtt, az utóbbiakat leghelyesebb teljesen ép osztályban tanítani.

Az SNI-gyermek mássága erőteljesebb, mint általában a gyerekek közötti különbség, ezért ennek feldolgozása (egyrészt a tanító saját belső munkájaként, másrészt) az osztályban, a gyerekek között jelentősen megkönnyítheti a közös tanulást, az osztályközösség jó működését. Célszerű ezért az SNI-gyermekekkel együtt induló osztályban már az ismerkedés során önismereti játékokkal, beszélgetésekkel, kreatív tevékenységekkel (pl. egymás vagy saját arcunk, testrészeink le- vagy körberajzolása, színes papírból való applikálása, agyagozás, stb.) hangsúlyozni a köztünk lévő különbségeket és hasonlóságokat. Hangsúlyozzuk, hogy az osztályban mindenki más valamilyen szempontból. Beszéljünk jó belső tulajdonságainkról és általában jellemzőinkről. Ekkor azonban figyeljünk arra, hogy mindig több jó tulajdonságot említsünk, mint rosszat, illetve ne fejezzük be senkinek a jellemzését rossz tulajdonsággal! Foglalkozzunk azzal is, hogy kit mi zavar a munkában, játékban (ezt a kooperatív tanulás módszere elősegíti). Itt említhetjük meg azt is, hogy a hiperaktív gyermeket egyszerre több inger éri, mint minket. Ezt ki is próbálhatjuk például úgy, hogy egyszerre szól a zene, a rádióból valamilyen beszélgetés, villódnak a fények, közös mozgásos mondókát mondunk, egy társunk könyveket mutat, stb. Megbeszélhetjük azt is, hogyan tudunk segíteni neki.

6. Eszközök

6.1 Berendezés

A hiperkinetikus, illetve a magatartás-zavaros gyermek esetében fontos kérdés, hogy hová ültessük az osztályteremben. Leghelyesebb, ha a gyerekek mindig ugyanazon a helyen ülnek, de könnyen átalakíthatjuk a termet a különböző csoportmunkákra megfelelően. A legpraktikusabb az lehet, ha a tanító közvetlen közelében áll a padja (nem feltétlenül a tanári asztal előtt, ha a pedagógus nem annál tölti az óra nagyobb részét). Ebben az esetben könnyebb mind verbálisan, mind nonverbálisan folyamatos visszajelzést biztosítani a gyermek számára, így megerősíteni a kívánatos magatartásformákat. Amiatt sem célszerű hátul ülnie, mert így osztálytársait figyelheti az óra alatt, nagyobb a kísértés, hogy viselkedésével magára hívja fel a figyelmet.

Az optimális környezetet úgy tudjuk biztosítani az SNI-gyermek számára, ha egyszemélyes padban ülhet. Padtársait vagy a mellette lévő padokban ülő tanulókat célszerű úgy kiválasztani, hogy jó modellek legyenek, és ne zavarják az SNI-gyermekeket, továbbá ők maguk is tolerálják az ő viselkedését.

Minthogy figyelmét bármi könnyen megragadhatja, a figyelemzavaros gyermeknek nem célszerű az ajtó vagy az udvarra néző ablak mellett ülnie, hiszen így a terembe való ki- és bejárások, az udvari történések mind eltéríthetik munkájától. A hiperaktív gyermek számára a legjobb, ha munkavégzés közben a lehető legingerszegényebb környezetet biztosítjuk. Lehetőség szerint ne legyen elöl az éppen használt eszközökön kívül semmi. Ezért rendkívül hasznos, ha olyan asztala van, amelynek padjába vagy fiókjába (ennek hiányában közvetlenül a mögötte lévő polcra például) a használatok kívüli felszerelést elteheti.

Mivel ingerszegény környezetben jobban tud figyelni, célszerű, ha osztályában kevés a dekoráció a falakon, illetve a polcokon, ha a játékok nincsenek szem előtt. A látható ingerek mellett a zaj, zörgés is

zavaró számára, ezért jó, ha nincs mocorgó állat (hörcsög, teknős, papagáj) a teremben. (Ugyanakkor az, ha kis állatra ügyelhet, nagyon jó hatással van az SNI-gyermekre, de lehetőleg ne a tanteremben legyen a gondozására bízott állat.)

Elkerülhetetlen, hogy bizonyos használati eszközök tönkremenjenek a kezében, ezt ne büntessük! Igyekezzünk az osztálytermet biztonságossá tenni, így elérhetjük, hogy kevesebb kár keletkezzen, illetve azt is, hogy ne kelljen folyton azt hajtogatnunk, hogy mire vigyázzon, mit nem szabad. Biztosítsunk az átlagnál több tartalék ceruzát, radírt számára!

6.2 Szemléltető eszközök

Rendkívül fontos kérdés a megfelelő szemléltető eszközök kiválasztása. A kézbe adott képeket és ehhez hasonló eszközöket nagyon jól lehet alkalmazni az SNI-gyermeknél, hiszen az információ minél többoldalú megerősítése számára is hasznos. Ugyanakkor ügyeljünk arra, hogy mind a hiperkinetikus, mind a magatartás-zavaros gyermek kezében könnyen tönkremenjenek a nem megfelelően elkészített vagy kiválasztott tárgyak. Ezeknél a tanulóknál az amortizáció sokkal gyorsabb és erőteljesebb. A képeket, szócíkokat fóliázzuk le, ragasszuk keménypapírra!

Lehetőleg ne használjunk törékeny, könnyen rongálódó tárgyakat, játékokat! Különösen ügyeljünk a nagy értékű, például technikai eszközök használatakor a rendeltetészerű és biztonságos üzemeltetés biztosítására! A számítógépet ne használjuk játékokra, mert az egymást rendkívül gyorsan követő ingerek addikcióhoz (kényszeres hozzászokáshoz) vezetnek a hiperaktív gyermeknél. A számítógép virtuális világa olyan ingergazdagsággal bír, amely a valóság egyetlen helyzetéhez sem hasonlítható. A gyermek úgy érzi, kielégíthető az „ingerdömping” iránti igénye, s ez veszélyes lehet. Ugyanezért az sem szerencsés, ha a szabadidőt a televízió vagy a számítógép előtt tölti, mert az nem segíti a helyzetek megértését, akadályozza a helyzethez igazodó válasz kialakulását, ami a problémamegoldó gondolkodáshoz nélkülözhetetlen.

A szemléltetésben használhatunk nagyon extrém és nagyon hétköznapi dolgokat is: mindkettő felkelti a figyelmet. Érdemes a gyermek „saját mitológiáját” is beépíteni a tanítás menetébe, vagyis aktuális érdeklődésének megfelelő témákat, szövegeket feldolgozni és eszközöket használni (például a gyermek által kedvelt mesefigurák, hősök bábainak és játékkfiguráinak használata).

A tábla kiválóan alkalmazható, kézenfekvő szemléltető eszköz. Ügyeljünk arra, hogy ne maradjon fenn az előző óra anyaga, és nagyon áttekinthető legyen a táblakép! A vizuális információ elhelyezése a Gutenberg-átló szerint történjen, a bal felső sarokból kiindulva a jobb alsó sarokban befejezve. Ezt a vonalat követi a szem. A vizuális figyelem által szerzett információ így hatékonyabban feldolgozható. A táblai információ optimálisan 2-3 szín alkalmazásával készüljön, ne legyen túl zsúfolt.

6.3 Egyéb fejlesztő eszközök

Nagy előny a hiperkinetikus és magatartászavaros gyermek számára, ha alapozó mozgásterápián vagy az Ayres-terápiában használt eszközökhöz akár szünetekben vagy játékidőben is hozzáférhet, és játszhat velük rendszeresen. Az ott használt eszközök idegrendszerre gyakorolt jótékony hatása rendkívül sokoldalú. Többségük a vesztibuláris érzékelésre hat, amelynek fejlettsége hozzájárul a viselkedési gátak kialakításához. (Fontos jelzés például, ha a gyermek gyakran beüti a fejét, sok rajta a sérülés, mert a kar védekező mozgását is a vesztibuláris rendszer irányítja.)

Az alábbiakban csak röviden említünk néhány eszközt, amely a hétköznapi életben is jól alkalmazható.

Mozgásfejlesztés, sőt akár kommunikációs helyzetgyakorlat során is használhatjuk a tükröt, amely elősegíti a sajáttest-érezékelést. Olyan testrészekről ad a gyermek számára vizuális tapasztalatot, amelyet annak előtte nem látott, és ez a tapasztalat segíti a testrész beillesztését a testképbe.

Ha a hiperkinetikus gyermeknek hosszasan kell ülnie, olyan cselekvéseket érdemes engedélyezni (sőt eleinte ezekre bátorítani), amelyek a helyzethez illők, másokat nem zavarják, de az ő energiáit levezetik (például órán, tanulás közben vagy később előadáson, megbeszélésen a tollát forgassa, rajzolgasson, firkáljon, forgasson, nyomkodhasson valamit, például egy nehezen tönkreteszhető gumilabdát vagy kézexpandert). A pótcselekvések nem az unalom, hanem a figyelem jelei a hiperaktív gyermekeknél, és hasznosabb, ha így elégítheti ki a fizikai aktivitás iránti igényét, mintha izgatással, állandó beleszólásaival zavarja az órai munkát. Hasonlóan beválhat bizonyos helyzetben a kötögetés, farigcsálás mint háttértevékenység.

6.4 Taneszközök

Nagyon motiválónak tartjuk a többféle tan- és mesekönyv, idegen nyelvű gyermekmagazin, hírújság, pop-rock lap használatát. Ugyanakkor a tanító/tanár tartsa szem előtt, hogy minél több eszközt kell használnia, annál könnyebben vész el a részletekben az SNI-gyermek. Nagyon fontos megtanítani a könyvben való tájékozódásra, és ügyelni kell arra, hogy a megfelelő könyvet a megfelelő oldalon nyissa ki.

Hasznos, ha legalább egy könyvet, könyvecskét az elejétől a végéig használják, mert a hiperaktív gyermek amúgy is hajlamos rövid belelapozás után félretenni a könyvet. Mivel nem egy tankönyvcsaládot használunk, bizonyosan sor kerül fénymásolt feladatlapok kiosztására. Megelőzőbb, ha különálló lapon kapott feladatát lefűzheti egy dossziéba vagy beragaszthatja a füzetébe, illetve rögtön lefűzve, beragasztva kapja. A lapokat könnyen elveszítheti, összegyűrheti. Amennyiben ez lehetséges, válasszunk keményfedelű könyvet neki, és könyveit, füzetét az állagmegóvás érdekében alaposan csomagoljuk be.

6.5 Módszertani eszközök a pedagógus kezében

A viselkedésterápia alapvető szabályai és módszerei

Fegyelem: kulcsfogalom! Ezt csakis szabályok felállításával lehet elérni. Ezek a legalapvetőbb napi tevékenységekről (öltözés, tisztálkodás, házi feladat, tanórai tevékenység stb.) szóljanak! Legfontosabb kritériumai egyszerűek, de azért értelmezzük őket pár szóban!

Határozottság: A következményeknek mindig azonosnak kell lenniük, és be is kell következniük! A szabály megszegése mindig megvonással járjon, a megállapodás betartását mindig meg kell jutalmazni! Fontos: a határozottság nem durvaság! A büntetés ne verés legyen! Sokkal célravezetőbb, ha egy tevékenysége elmaradásakor visszaküldjük őt a terembe, helyszínre és felügyeli a pedagógus a tevékenység pótlását, majd megköszöni együttműködését.

Egyértelműség: A szabályok világosan érthetőek legyenek a pedagógus és az SNI-diák számára is; mindketten ugyanazt értsek alattuk (rövid, tömör és reális egyezségek)! Konkrét helyzetre vonatkoznak! Az, hogy: „Viselkedj rendesen!”, nem értelmezhető a gyermek számára. De az már igen, hogy „Ne nyúlj át a szomszédod padjára, mert ez zavarja őt az írásban!”, hiszen ez már érthető helyzetre utal. Ha pedig szükséges – főleg kisebbeknél –, alkalmazhatók ábra, ábrásor, kéz- vagy hangjelek.

Következetesség: A szabályok nem változhatnak („Amit mondtam, megmondtam!”)! Az „egyszer mondom” szabályt be kell tartani! Ha a pedagógus kijátszható, akkor a gyermek – mivel van annyira intelligens és kifinomult – élni fog az alkalommal, ráadásul hamar megtanulja, mivel tudja a tanítót/tanárt leginkább befolyásolni.

Kiszámíthatóság: A gyermeknek előre kell tudnia a szabályt és annak következményét! Ha egy olyan „eset” után hoz döntést a pedagógus, amelyről még nem született megállapodás, akkor az csak a következő alkalommal járhat következménnyel!

7. Értékelés, jutalmazás

Igazgatói döntés alapján az első osztályba felvett SNI-tanuló szükség esetén az értékelés alól felmenthető, amennyiben nevelési tanácsadó vagy a szakértői és rehabilitációs bizottság véleménye és az osztály csoportdinamikája ennek szükségességét alátámasztja. Ekkor az első osztály előkészítőnek minősíthető, amire a legtöbb SNI-gyermek esetében szükség is van. Egyes tárgyak értékelése alól felmenthető a diák, illetve egyéni tempójában való továbbhaladás biztosítható számára bizonyos ideig. Hogy milyen tárgyból és mennyi idő alatt kell beérnie a többieknek, szintén a nevelési tanácsadó, illetve a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye mondja ki. Ez azonban általában valamilyen (súlyosabb) részképességzavar – diszlexia, diszkalkulia – esetén javasolt.

7.1 A programtervben javasolt értékelési alapelvek

Nagyon jónak tartjuk az értékelés szempontjai között azt, hogy az értékelés viszonyít a diák korábbi teljesítményéhez, mert így egy valódi állapot-visszajelzést ad, és fejlődési vonalat határoz meg. Ugyanakkor fontos, hogy az állapot-visszajelzésben ne a gyermek pillanatnyi (adott esetben, félévkor vagy év végén), fáradt alulteljesítése jelenjen meg az egész éves munka jellemzésekor.

Mind a magatartás-zavaros, mind a hiperaktív gyermek teljesítményét nagymértékben befolyásolja pillanatnyi pszichés állapota, amelyre több tényező hathat erőteljesen:

- Időjárásfront-váltás vagy különleges időjárási tényezők
- Az előző tanóra sikerélménye vagy kudarca
- A tanárnak a szokásostól eltérő állapota, hangulata, titkolni kívánt nyugtalansága stb.
- Az osztálytársaknak a szokásostól eltérő állapota, hangulata, titkolni kívánt nyugtalansága stb.
- A számára fontos felnőtteknek a szokásostól eltérő állapota, hangulata, titkolni kívánt nyugtalansága stb.
- A számára fontos személyeknek a személye felé irányuló (vélt vagy valós) elutasítása, elfogadása
- Éhségérzet
- Fáradás
- A tanórák közötti szünetben izgalmi állapota
- Erős szolidaritás egy iskolatárrsal
- A tanóra szokásrendjében történt drasztikus (akár csak egyszeri) változás
- Óralátogató idegenek vendégeskedése
- A szülő telefonhívása vagy rendkívüli megjelenése az iskolában
- Otthoni, frusztrációt okozó érzelemingadozás

Az évközi értékelésben ezért produkál meglehetősen ingadozó teljesítményt a gyermek. A nagyobb értékelési időszakok idején vegyük figyelembe, akár az értékelés halasztásával is a gyermek teljesítménycsökkenéssel járó állapotát, csak így juthatunk reális eredményhez! Nagyon kedvező az SNI-gyermek számára, hogy a program lehetővé teszi egyéni ütemben való haladását, hiszen nemcsak teljesítménye, de haladási tempója is szélsőségesen változó lehet (nagyon „megugrik”, máskor viszont, akár napokig stagnál, sőt visszaesik). Ez a természetes hullámmozgás tehát nem szabályozható kívülről, hanem az SNI-gyermek személyiségfejlődésének belső feltételeitől függően egyéni meghatározottságú.

Az SNI-gyermek sok visszajelzést igényel, nemcsak egy-egy szakasz lezárásával, hanem folyamatosan is: az előző órához képest, az előző naphoz viszonyítva, az előző héthez képest. Arról is kapjon visszajelzést, amit már egy ideje jól, problémamentesen és automatizálva végez – még akkor is, ha ez már természetesnek tűnik. A számára nehézséget okozó területeken a mikrováltozásokat is jelezzük (például, ha egy perccel tovább tudott csendben maradni – még ha aznap ez volt az egyetlen ilyen perc)!

Javasoljuk, hogy a diáknak szóló szöveges értékelés mellett készítsünk a szülők számára is szöveges értékelést. Ez az SNI-gyermek szempontjából azért fontos, mert bár mindkét értékelésre igaz, hogy az értékkérés képezi alapját, a szülők számára a fejlesztendő területek pontosabb körülírását tartjuk szükségesnek. Hiszen a gyermeknek írt értékelésnek – különösen az első években – nagyon konkrétnek és könnyen értelmezhetőnek kell lennie (az első két évben akár grafikus is lehet), ami a szülő számára mindenképpen kiegészítést és bővebb magyarázatot kíván. Emellett természetesen biztosítunk lehetőséget a konzultációra, óralátogatásra, ne csak mi tartsunk fogadóórát, hanem a fejlesztő szakember is. Ne feledjük, hogy a szülőnek joga van betekinteni a fejlesztési tervbe és egyéb iskolai dokumentumokba is.

7.2 A programtervben javasolt értékelési alapelvek kiegészítése

MESEMONDÓKA 1–6. ÉVFOLYAM

- Ha a hiperkinetikus és magatartás-zavaros tanuló értékelő „oklevelet” kap, akkor a pedagógusnak célszerű erről személyesen vagy telefonon a szülőt is értesíteni, mert
  - ezekre a gyerekekre jellemző, hogy apró tárgyaikat, eszközeiket elveszítik;
  - a gyermek családja már sok kudarcot megélt, esetleg a gyermek kamaszkora körül már törvényszerű elfáradás és a kilátástalanságból fakadó érdektelenség tapasztalható, ilyenkor a szülőt nagyon motiválja és sikerélményt biztosít számára a pedagógus személyes megerősítése, dicsérete.
- Ha a tanuló írásos munkájának tartalmára a pedagógus írásban reagál, akkor azt célszerű felolvasni számára, netán segítséget adni annak értelmezésére. A pedagógus véletlenül se kockáztassa meg, hogy félreértelmezésből adódóan a diák alul- vagy felülértékelje önmagát. Mindkettő veszélyes.

KREATÍV KOMMUNIKÁCIÓ 1–6. ÉVFOLYAM

- Ha a tanár önértékelést vár a tanulótól, akkor javallott a szempontokat vagy eléteni egyéni kártyán vagy a táblán; jól láthatóan megjeleníteni.
- Ha a tanuló tanulási naplót vezet saját fejlődésének dokumentálására, akkor a pedagógusnak számíthatnia kell arra, hogy a hiperaktív diák elveszíti ezt, minthogy sok más tanszerét is elveszíti, elhagyja. Megoldás lehet, ha a pedagógus fénymásolt formában tárolja a tanulási naplót, vagy a tanteremben egy adott, biztonságos helyet kijelölve az SNI-diák ott őrizheti, tárolhatja azt.

7.3 A jutalmazás fajtái

- A jutalmazás terén érdemes figyelembe venni a hiperkinetikus szindróma ismertetőjegyei közül a következőket:
- Az édességek, édes íz iránti fokozott igénye: szinte bármikor, bármennyi édesség bekebelezésére képes.
- Igényli a folyamatos visszacsatolást motiváltsága és munkakedve fenntartásához.

Ehhez igazítva az alábbi általánosításokat fogalmazzuk meg, amelyek hatékonysága igen nagyfokú:

- Az azonnali jutalmazás törvényszerűen hatékony.
- Az azonnali pozitív vagy negatív következmény megerősítése elengedhetetlen.
- A büntetés ne jelentsen mást, mint a pozitív megerősítés elvonását, szélsőséges esetekben – a gyermeket a belátáshoz eljuttatva – extra feladattal lássuk el. Amennyiben önmagára vagy másokra veszélyes, szélsőséges magatartást tanúsít, úgy az elkülönítés lehetőségével éljünk, amihez extra célfeladatot rendelünk.

- Folyamatos, adekvát és korrekt visszajelzések adásával segítünk neki eligazodni a környezetében.
- Az erős büntetés bénító hatású.

7.4 A jutalmazás fokozatai és jellemzői

1. Azonnal cukorkajutalom a helyes válasz vagy helyes viselkedés bekövetkeztekor, amely azonnal megehető (Fontos! – A cukor mindegyike azonos ízű, méretét tekintve apró legyen, hogy hamar el lehessen fogyasztani, ne legyenek szemenként csomagolva!)
2. Cukorjutalom adása azonnal a helyes válasz vagy helyes viselkedés bekövetkeztekor, amely nem ehető meg rögtön, csak a tanóra végén (Fontos! – A késleltetésre képtelen tanulók számára használjunk kisméretű műanyag, átláthatóságra lehetőséget adó – nem tömör oldalú – tároló eszközt, amit a tanári asztalon vagy egy közeli polcon, a tanuló számára vizuálisan belátható, de elérhetetlen távolságban tartunk!)
3. A cukorjutalom mennyiségének fejben vagy papíron való regisztrálása, amelyet a tanuló a tanóra végén vehet át.
4. A cukorjutalom felcserélése glükóz tartalmú gyümölcs- vagy zöldségdarabokra (Fontos! – Egyesre bekapható, rövid idő alatt elfogyasztható darabokról van szó.)

Az óra tartalmának megfelelő tanórai, elérhető cél vagy célok megnevezése előre, az azonnali jutalmazás késleltetésének megkezdése, a szervezetbe bevihető, ehető jutalmak kiváltásának megkezdése

5. Az ehető jutalom felcserélése használati, örömet okozó egyéb tárgyra: matrica, műtettkő, lufi, üveggolyó stb.)
6. A tárgyi jutalom felcserélése érzelmi pozitívumot jelentő jutalomra vagy helyzeti előnyt biztosító jutalomra: az ebédlőbe legelőször mehet be, a szünetben felmehet az emeletre, bemehet a számítógépterembe stb.)
7. A jutalmazás egyenlő a helyzeti, intenzív szóbeli dicsérettel vagy érdemjegy adásával.

8. Egyéb gondolatok és javaslatok

8.1 Pedagógusasszisztens alkalmazása az idegennyelv-órákon

Tapasztalataink alapján az asszisztencia fontossága kétségkívül nélkülözhetetlen az idegennyelv-órákon. Ennek magyarázata elsősorban az, hogy az osztályok olyan heterogén gyermekcsoportokból állnak, amelyek a differenciálás lehetőségét és lebonyolítását egy pedagógus számára jelentősen megnehezítik, különös tekintettel az idegen nyelv oktatására. Az idegen nyelvi írásbeli és szövegértő feladatok megoldásában a hiperkinetikus és magatartás-zavaros tanulók még sok segítséget igényelnek, nagyon kevesen képesek önálló munkára. Sok biztatásra, lelkesítő szóra van szükségük ahhoz, hogy ne kedvetlenedjenek el az idegen nyelv tanulása során fellépő kudarcélményektől. Ennek elsősorban talán egyik legfontosabb alapelve a biztos, nyugodt és segítőkész atmoszféra, amelyben bátran fordulhat segítségért akár az órát vezető tanárhoz, akár az asszisztenshez.

Az asszisztencia jelenléte azonban önmagában nem elég. Sok szervezési és együttműködési készséget követel mind az órát vezető tanártól, mind az asszisztentstől. Ezenfelül az órák hatékonyságát a gyerekek összetétele, hozzáállása és befogadó attitűdje is nagymértékben befolyásolják.

A leghelyesebb akkor integrálni szélsőséges hiperaktív vagy súlyosabb magatartászavarral küzdő gyermeket az osztályban, ha legalább az alaptantárgyak idején számíthatunk egy asszisztens segítségére. Amennyiben az iskola gyógypedagógiai asszisztentst alkalmaz, előfordulhat, hogy már van tapasztalata ezen sérülések terén, de ha nincs (vagy nem gyógypedagógiai, hanem pedagógiai asszisz-

tens), mindenképpen tájékoztassuk egyrészt a gyermek sérülésének típusáról és mértékéről, másrészt arról, hogy mi mit várunk tőle az órán. A szoros együttműködés elengedhetetlen.

A segítő személye rendkívül fontos. Sok esetben nem az SNI-gyermeknek kell segítenie, hanem a környezetének; a krízishelyzetekbe spontán be kell avatkozni; ha a gyermek fáradt, és nem tud az osztályban dolgozni, külön kell vonulnia vele – tehát igen rugalmasnak és figyelmesnek kell lennie. Fontos, hogy ne rivalizáljon, ellenkezzen a tanárral, és ne alkalmazzanak „kettős nevelést”.

AZ IDEGENNYELV-TANÁRRAL SZEMBENI ELVÁRÁSOK

A tanítás hatékonysága érdekében fontos, hogy az idegennyelv-tanár előzetesen röviden egyeztessen az asszisztenssel az óra várható kimeneteléről és feladatairól. Pl. új anyag, ismétlés, dolgozat, csoportmunka stb.

Olyan légkört kell teremtenie, amelyben mindenki komfortérzete biztosított.

Miután ő az óra vezetője és a gyerekek számára az elsődleges információforrás, ezért az óravezető felelőssége az óra hatékonysága és kimenetele mind a nevelési mind az oktatási feladatok megvalósulásának tekintetében. Az óravezető feladata a tananyag feldolgozása, gyakoroltatása, ellenőrzése és értékelése teljes egészében. Ezen túl szintén ő felel az órán fellépő konfliktusok kezeléséért, valamint a fegyelmezésért.

A fölérendelt szerep ellenére fontos, hogy kellő teret és szabadságot biztosítson az asszisztens számára. Előfordul, hogy az asszisztens kívülről teljesen másként ítél meg egy szituációt. Fontos, hogy egyik pedagógus se frusztrálódjon adott helyzetekben. Sokszor nincs is idő óra közben megvitatni dolgokat, elégnék kell lennie egy tekintetnek, összenézésnek, amelynek alapfeltétele a kiváló munkakapcsolat a két pedagógus között. Véleményem szerint ez az egyik alappillére azon órák hatékonyságának, amelyben több pedagógus vesz részt.

A PEDAGÓGUSASSZISZTENSSEL SZEMBENI ELVÁRÁSOK

Az órákra való felkészülést illetően az asszisztens felelőssége jóval kisebb. Feladata informálódni az óra várható menetéről. Munkáját nagymértékben megkönnyíti, ha előre elkészített szókártyákkal, képekkel, rövid, az adott idegen nyelven írt instrukciókkal felszerelve érkezik az órára, amelyek egyénileg használhatók az adott célgyerekekre. Jó, ha van pár tartalék íróeszköz, színes ceruza és egyéb olyan taneszköz, amely nemcsak hogy segítheti a tanulást, de még motiváló ereje is lehet.

Nagyon fontos a rugalmasság. Kellő pedagógiai érzékenységgel közeledve a gyerekekhez könnyen felismerhető, hogy kinek milyen segítségre van szüksége egy konkrét feladatban, szituációban. Nem szükséges, hogy egy gyerekre koncentráljon, sőt bizonyos idő elteltével már más és más gyerek mellé álljon segítségével.

Fontos, hogy ahogy az óravezető tanár, az asszisztens is próbáljon minél kevesebbet beszélni magyarul, az instrukciókat minden esetben az adott nyelven közvetítse a gyerekek felé. Ez több módon is történhet, akár képi megjelenítésben, szókártyával a gyerek számára jól látható helyen, valamint halkán de érthetően kiejtve szavakat, rövid egyszerű mondatokat.

Jelenléte minden tekintetben segítő üzenetet tartalmaz a többi gyerek számára is. Nagy szerepe van a jó légkör kialakításában, minekután feladata azoknak a problémás gyerekeknek integrálása az óra menetében, akik miatt rendszerint feszültté és dekoncentrálttá válhat a többi tanuló.

A szóbeli kommunikáció nagy része idegen nyelven zajlik, ezért nélkülözhetetlennek tartom a gyógypedagógus nyelvi kompetenciáját. A gyerekek számára is motiváló erejű az, hogy minél több, a nyelvelsajátítás szempontjából példaértékű pedagógust tud maga körül.

Szintén ösztönző erejű lehet az asszisztens hangos megnyilatkozása idegen nyelven, akár a gyerekekhez, akár az óravezető tanárhoz. Új szavak tanulása és gyakoroltatása, valamint frontális munka esetén is előnyt jelenthet a több irányból érkező segítség és leutánozható minta. Főként 5. és 6. osz-

tályban javasolt, ahol a gyerekek idegen nyelvi olvasási készségei gyengébbek, aminek következtében az információszerzés főként akusztikus.

A TANULÓKKAL SZEMBENI ELVÁRÁSOK

Elsősorban el kell fogadniuk a két tanár jelenlétét. Nyilván időbe telik számukra akklimatizálódni az új helyzethez. Tapasztalataink szerint ez nem telik sok időbe számukra, szívesen veszik a segítség-adást.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a gyerek sikerélményhez jut az asszisztencia segítségével, megszűnik frusztrációja és negatív viszonyulása a tantárgyhoz, ennek következtében hangulata, munkakedve jelentősen megugrik.

A gyermekek érzik és tudják, kitől mit várhatnak a tanórán, és mivel az órán az óravezető tanár a fő információforrás, ezért inkább tőle fogadják el és várják a fellépő problémák megoldását, de ha kialakul egy jó munkakapcsolat a gyógypedagógus és a tanulók között, akkor ebben őt is partnerként kezelik.

Attól kezdve, hogy a gyerek biztonságban érzi magát az órán, megszűnhet minden olyan egyéb zavaró viselkedése, amellyel társait és saját magát is gátolja a tanulásban. Ezt a biztonságérzést pedig csak nagyon következetes szokásrendszer kialakításával és mindig ugyanazon, egybehangolt reakciók adásával érhetjük el.

8.2 A szülők tájékoztatása

Az integráció előkészítésének egyik fontos területe az osztályba járó gyerekek szüleinek tájékoztatása. Ez terjedjen ki a sérülés jellemzőire (a konkrét gyermek tüneteire), a tanulás szervezésében bekövetkezett változások ismertetésére és az előnyök hangsúlyozására! A szülők tarthatnak attól, hogy gyerekükre rossz hatással lesz a sérült tanuló jelenléte. Az alábbiakban felsorolunk néhány „népszerű téveszmét”, melyekre ki kell térnünk:

- „A sérült gyermek megfertőzi gyermekemet.” – Ezek a sérülések nem fertőzőek, sőt a magatartásformák eltanulása sem jellemző, ha jól kezeljük az SNI-gyermeket.
- „Nem jut elég figyelem a gyermekemre.” – Ebben segíthet az asszisztens, illetve a megfelelő szervezés és differenciálás.
- „Kevesebbet fog tanulni gyermekem az értelmi fogyatékos gyermek miatt.” – A magatartás-zavaros és hiperaktív gyermek ép intellektusú, a differenciálás pedig akkor is kiküszöbölné ezt a problémát, ha valóban tanulásban akadályozott lenne az SNI-diák.

Ilyen és ehhez hasonló félelmekkel néznek szembe a szülők. Ezt nem szabad elbagatellizálni, hanem megfelelő információkkal kell ellátni őket, természetesen a gyermek személyiségi jogainak tiszteletben tartásával (ne úgy apelláljunk a szülők együttérzésére, hogy vázoljuk a gyermek anamnéziséét).

8.3 A többi szakemberrel való kapcsolattartás

Az SNI-gyermek ellátása nem kizárólag az osztálytanító feladata, bár kétségtelenül az iskolában övé az oroslánrész. Mind a fejlesztés részterületeinek kijelölésében, mind a konkrét fejlesztési feladatok megnevezésében (sőt optimális esetben azok végrehajtásában is) szüksége van azonban segítségre. Amennyiben az SNI-gyermek részképességzavarral is küzd, logopédus fejlesztésére van szükség. A készség- és képességfejlesztésben gyógypedagógus vagy fejlesztőpedagógus és mozgásterapeuta vagy Ayres-terápiás szakember segít optimális esetben, a szociális és pszichés sérüléseket pedig a pszichoterapeuta tudja kezelni. Ezen szakemberek (és amennyiben asszisztent is be tudnak vonni a munkába, akkor ő is) együttműködése elengedhetetlen. Ehhez teammegbeszélésekre és folyamatos egyeztetésre van szükség. Egyrészt, mivel a fejlesztő szakembereket is biztosíthatja a nevelési tanácsadó, másrészt,

mivel mint diagnosztikai szerv is érintett, rendszeresen konzultáljunk a gyermek előmeneteléről az intézménnyel.

9. Integrált tanórák javasolt felépítése

9.1 Egyéni és frontális munkaforma óraterve

- a) Előkészítés (a tanórát megelőző szünetben)
  - Eszközök elhelyezése, mobil eszközök bevitele a tanterembe
- b) A tanóra bevezető része (5 perc)
  - Egymás üdvözlése a napszaknak megfelelően
  - Tanulói eszközök áttekintése, előkészítése, ellenőrzése
  - Az óra fókuszának, a jutalmazás formájának ismertetése
  - Érdeklődés felkeltése, motiválás
- c) A tanóra kezdeti szakasza (5 perc)
  - Figyelemfejlesztő program (3 perc)
  - Akusztikus differenciálást fejlesztő program (2 perc)
- d) A tanóra új ismeret feldolgozó szakasza (30 perc)
  - Bevezető kérdések
  - Anyaggyűjtés, tanulói aktivitás magyar–idegen nyelven
  - Szókártyák frontális használata, CD-szótár használata
  - CD-Rom használata
  - Játék
- e) A tanóra befejező része (5 perc)
  - Közös értékelés
  - Otthoni kutatómunka megbeszélése
  - Elpakolás, elköszönés

9.2 Csoportos munkaforma óraterve

- a) Előkészítés (a tanórát megelőző szünetben)
  - Eszközök elhelyezése, mobil eszközök bevitele a tanterembe
- b) A tanóra bevezető része (10 perc)
  - Egymás üdvözlése
  - Hangulat- és állapotközlések
  - Kiscsoportok kialakítása drámapedagógiai módszerekkel
  - Az óra céljának ismertetése
- c) A tanóra feldolgozó szakasza (20 perc)
  - A tevékenységsor közös összeállítása
  - Eszközök használata és a csoportmunka
  - A prezentációk előkészítése
- d) A tanóra befejező része (15 perc)
  - A csoportprezentációk bemutatása
  - Közös értékelés
  - Elpakolás, elköszönés

10. Forrásjegyzék

Fejlesztő Pedagógia, 2002. 2–3.

Dr. Gyarmathy Évával folytatott személyes szakmai interjú

Robert Fisher: *Hogyan tanítsuk gyermekeinket tanulni?* Pedagógus könyvek. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 2002.

Sulinet – Pozitív Országos Szakmai egyesület a nehezen kezelhető gyermekek megsegítésére (www.sulinet.hu)

www.kengyel.hu/futar0307/futar0307_tanulas

www.mateh.hu/gyarmathy

www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/pedagog/modszer/fimota

www.oki.hu/

www.oki.hu/printerFriendly

www.sulinet.hu